

UNİVERSİTEYA BİNGÖLİ
ENSTİTUYA ZIWANANÊ GANİYAN
QISIMÊ ZIWAN U EDEBİYATÊ ZAZAKİ

Tezê Masteri

ZAZAKİ DI WEXTİ

Ayetullah KARABEYESER

121301115

Mışawır

Prof. Dr. Orhan BAŞARAN

BİNGÖL – 2017

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
ZAZA DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

ZAZACA'DA ZAMANLAR

Ayetullah KARABEYESER

121301115

Danışman

Prof. Dr. Orhan BAŞARAN

BİNGÖL – 2017

Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında, Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ

Danışman: : Prof. Dr. Orhan BAŞARAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜNERİGÖK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Orhan BAŞARAN

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Zazaki Dı Wexti / Zazaca'da Zamanlar* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Ayetullah KARABEYESER

FİHRİST

XULASA	VII
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	IX
VATEYO VERİN.....	X
LİSTEYA TABLOYAN.....	XI
KILMNUŞTEYÎ.....	XIII
DESTPÊKERDIŞ.....	1
Hedefê Ina Xebat.....	3
Muhimiya Ina Xebat	4
Çarçîwaya Ina Xebat	4
Çıneyi Ina Xebat	4

QISIMÊ YOYIN LETEYÊ YOYIN

1.WEXTO VİYERTE	6
1.1. Wexto Viyerteyo Sade	6
1.1.1. Wexto Viyerteyo Sade Dı Antışê Fiilan.....	6
1.1.1.1. Obje Nêr a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	6
1.1.1.2. Obje May a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	7
1.1.1.3. Obje Nêr a u Herfa Peyin a Fiili Vengın a.....	7
1.1.1.4. Obje May a u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	8
1.1.1.5. Obje Zafomar a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	9
1.1.1.6. Obje Zafomar a u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	10
1.1.1.7. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	11
1.1.1.8. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	13
1.2. Riwayetê Wextê Viyerteyi	14
1.2.1. Riwayetê Wextê Viyerteyi Dı Antışê Fiilan.....	14
1.2.1.1. Obje Nêr a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	14
1.2.1.2. Obje May a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	15
1.2.1.3. Obje Nêr a u Herfa Peyin a Fiili Vengın a.....	16
1.2.1.4. Obje May a u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	17
1.2.1.5. Obje Zafomar a u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	17
1.2.1.6. Obje Zafomar a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	18

1.2.1.7. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	19
1.2.1.8. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	20
1.3. Wexto Viyerteyo Dur	21
1.3.1. Wexto Viyerteyo Dur Dı Antışê Fiilan	21
1.3.1.1. Obje Nêr a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	21
1.3.1.2. Obje Nêr a u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	22
1.3.1.3. Obje May a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	23
1.3.1.4. Obje May a u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	23
1.3.1.5. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	24
1.3.1.6. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	25
1.3.1.7. Obje Zafomar a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	26
1.3.1.8. Obje Zafomar a u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	27

QISIMÊ YOYIN LETEYÊ DIYIN

2. WEXTO HİRA	30
2.1. Wexto Hira Dı antışê fiilan	30
2.1.1. Fiil Bı Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	30
2.1.2. Fiil Bı Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	32
2.1.3. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	33
2.1.4. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	34
2.2. Hikayeyê Wextê Hirayi	34
2.2.1. Hikayeyê Wextê Hirayi Dı Antışê Fiilan	34
2.2.1.1. Fiil Bı Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	35
2.2.1.2. Fiil Bı Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	35
2.2.1.3. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	36
2.2.1.4. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	37

QISIMÊ YOYIN LETEYÊ HİRİYIN

3. WEXTO INKAYIN	38
3.1. Wexto Inkayin Dı Antışê Fiilan	38
3.1.1. Fiil Bı Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	38

3.1.2. Fiil B1 Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a.....	39
3.1.3. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a.....	40
3.1.4. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	41
3.2. Hikayeya Wextê Inkayini.....	41
3.2.1. Hikayeya Wextê Inkayini D1 Antışê Fiilan	41
3.2.1.1. Fiil B1 Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a.....	42
3.2.1.2. Fiil B1 Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	42
3.2.1.3. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	43
3.2.1.4. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	44

QISIMÊ YOYIN LETEYÊ ÇARIN

4. WEXTO ÎSTİQBAL	45
4.1. Wexto Îstiqbal D1 Antışê Fiilan	46
4.1.1. Fiil B1 Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	46
4.1.2. Fiil B1 Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a.....	47
4.1.3. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a.....	47
4.1.4. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	48
4.2. Hikayeya Wextê Îstiqbali	49
4.2.1. Hikayeya Wextê Îstiqbali D1 Antışê Fiilan	49
4.2.1.1. Fiil B1 Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a.....	49
4.2.1.2. Fiil B1 Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	50
4.2.1.3. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a	50
4.2.1.4. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a	51

VATEYO PEYİN	53
BİBLİYOGRAFYA.....	54

XULASA

20-30 serr ra peyin dı gramerê Zazaki ser xebati zidyayi. Labelê reyna zi merdum nêşkeno vaco ino mewzu her het ra biyo zelal. Çıqas têkî eseri pê hedefê fek u diyalektan ra wet u bı yo Zazakiya umumi ameyi hazırkerdış zi gıraniya xebatan yo fek ya zi yo diyalekt ser a. Elbet xebati ki heta inka biyi, qey literaturê gramerê Zazaki muhim i. Feqet yo formo muşterek hema nêameyo meydan. Ina xebat, Zazaki dı şıxulyayışê wextan ser biya. Miyanê diyalektan ya zi fekan dı ferqiyeti u muşterekiyi wextan ameyi tesbitkerdış. Qey ferqiyetan taykerdış u muştereki zidnayış, çarçıwaya imkan u gramerê zıwani dı teklîfê ma zi -bı izahê sebebê cı- ameyo ramotış.

Kelimeyi Muhimi: Diyalekta merkez, Diyalekta zımeysi, Diyaleta verroci, Gramerê Zazaki, Zazaki dı antışê fiilan, Zazaki dı wexti.

ÖZET

Zazacanin dilbilgisi ile ilgili kurallarının tespiti noktasında son yirmi – otuz yılda önemli çalışmalar yapılmışsa da, hâlâ yolun başında olduğu söylenebilir. Bu alanda yapılan çalışmaların büyük bir kısmı bir lehçe ya da ağızla sınırlı tutulmuştur. Bunun yanında Zazacanin farklı lehçe ya da ağızlarını ele alarak yazılmış dilbilgisi eserleri de mevcuttur. Şimdiye kadar yapılan çalışmalar, literatüre önemli katkılar sunmuş olsa da, tüm diyalekt ve ağızları kapsayabilecek ortak bir formun ortaya çıkması henüz sağlanamamıştır. Bu çalışmada *Zazaca'da Zamanlar* ele alınacaktır. Zazacanin üç temel diyalektinde (merkez, güney ve kuzey) zamanların kullanımının incelenmesi neticesinde farklılıklar ve ortaklıklar tespit edilmeye çalışılacak, farklılıkların olduğu durumlarda dilin rehberliğinde ortak bir forma ulaşmanın imkanları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Güney diyalekti, Kuzey diyalekti, Merkez diyalekti, Zazaca gramer, Zazaca'da fiil çekimi, Zazaca'da zamanlar.

ABSTRACT

Significant studies have been done on the establishment of the rules of Zazaki Grammar in the late thirty years, but it may be articulated that the writers of Zazaki are at the bottom of the ladder yet. Most of the studies done are restricted to a dialect or an accent. Besides that, various dialects and accents of Zazaki grammars have been written. The studies done up to now contributed significant help to the literature, but a study comprising all the dialects and accents and resulting a standard form has not been achieved yet. This study, *The Tenses In Zazaki* is comprised of four chapters; Preterit, The Simple Present Tense, Continuous Tense and Future Tense. The Preterit is studied under the titles of The Perfect Tense and The Past Perfect; The Present is studied under the title of The Present Tense and Imperfect; Future Tense is studied under the title of The Future Tense and Future in The Past; and the Present Continuous Tense is studied independently. I will compare the conjugation of verb in terms of time in the three dialects (Central, North and South), determine the distinctness and similarities of verb conjugation in Zazaki dialects and try to propose a single form in the light of the language.

Key Words: Tenses in Zazaki, The Central Dialect, The North Dialect, The South Dialect, Verb Inflection in Zazaki, Zazaki Grammar.

VATEYO VERİN

Zazaki dı diyalektan ra xelisyayış u yo formo muşterek resayış mewzuyanê muhiman ra yo. Ina muhimi, bixısusiyet mewzuyanê gramer dı bınêna zidyena. Ino tez dı, bı ino hedef diyalektanê merkez, zıme u verroc dı wexti ameyi tiveranayış.

Ina xebat dı kitabê Munzur Çemi *Türkçe Açıklamalı Kirmancca (Zazaca) Gramer*, kitabê Deniz Gündüzi *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Kirmancca/Zazaca Dil Dersleri*, kitabê Abdulaziz Bekiyi *Zazaca Dilbilgisi/Gramêr Zon Zazaki*, kitabê Harun Turguti *Türkçe Açıklamalı Zazaca Dilbilgisi* u kitabê Fahri Pamukçuyi *Gıramerê Zazaki/Zuwanrêznayi* ra misali diyayış. Eger derheqê yo mewzuyi dı nuştogı misal nêdaya, o ca tabloyan dı veng veradiyayo. Heme eseran dı bı ferqanê qıcan alfabeya Latin şıxulyaya. Wextê misal neqılkerdiş dı zi ini heme ferqiyeti mihafeze biyi.

Elbet pê yo xebat safıbiyayışê mewzuyê hındêk muhimi mımkun niyo. Labelê her xebat ma bınêna eraver bena. Dora verin a ki hiri diyalektanê Zazaki dı mewzuyê wextan ame tiveranayış. Ma hivi keni ina xebat bıbo sebebê pê yo zaviyeya hira mewzuyanê binan ê gramerê Zazaki zi tiveranayış u kritikkerdiş.

Mudeyê nuştışê inê tezi dı qey desteg u rehberiya cı ez mışawırê tezê xu Prof. Dr. Orhan BAŞARAN, Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ, Yrd. Doç. Dr. İsmail NARİN u Öğr. Gör. Murat VAROLi ri zaf teşekur keno.

LÎSTEYA TABLOYAN

WEXTO VÎYERTEYO SADE

Tablo 1: Objê Nêr a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno	7
Tablo 2: Objê May a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno	7
Tablo 3: Objê Nêr a u Fiil Pê Herfa Vengîn Qediyeno.....	8
Tablo 4: Objê May a u Fiil Pê Herfa Vengîn Qediyeno	9
Tablo 5: Objê Zafomar a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno.....	10
Tablo 6: Objê Zafomar a u Fiil Pê Herfa Vengîn Qediyeno	11
Tablo 7: Fiil Objê Nêgeno u Pê Herfa Vengîn Qediyeno	13
Tablo 8: Fiil Objê Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno.....	14

RÎVAYETÊ WEXTÊ VÎYERTEYÎ

Tablo 9: Objê Nêr a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno	15
Tablo 10: Objê May a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno	16
Tablo 11: Objê Nêr a u Fiil Pê Herfa Vengîn Qediyeno.....	16
Tablo 12: Objê May a u Fiil Pê Herfa Vengîn Qediyeno	17
Tablo 13: Objê Zafomar a u Fiil Pê Herfa Vengîn Qediyeno	18
Tablo 14: Objê Zafomar a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno.....	19
Tablo 15: Fiil Objê Nêgeno u Pê Herfa Vengîn Qediyeno	20
Tablo 16: Fiil Objê Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno.....	21

WEXTO VÎYERTEYO DURÎ

Tablo 17: Objê Nêr a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno	22
Tablo 18: Objê Nêr a u Fiil Pê Herfa Vengîn Qediyeno.....	22
Tablo 19: Objê May a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno	23
Tablo 20: Objê May a u Fiil Pê Herfa Vengîn Qediyeno	24
Tablo 21: Fiil Objê Nêgeno u Pê Herfa Vengîn Qediyeno	25
Tablo 22: Fiil Objê Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno.....	26
Tablo 23: Objê Zafomar a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno.....	27
Tablo 24: Objê Zafomar a u Fiil Pê Herfa Vengîn Qediyeno	28

WEXTO HÎRA

Tablo 25: Fiil B1 Objeyo u Pê Herfa Bêveng Qediyeno	31
Tablo 26: Fekê Modan dî Anciyayîşê 6 Fiilanê Xîsusiyan	31
Tablo 27: Wexto Hira dî Anciyayîşê Fiilan	32

Tablo 28: Wexto Hira dı Anciyayişê Fiilan	32
Tablo 29: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Vengın Qediyeno	33
Tablo 30: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno.....	34
Tablo 31: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Vengın Qediyeno	34

HİKAYEYA WEXTÊ HIRAYÎ

Tablo 32: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Bêveng Qediyeno	35
Tablo 33: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Vengın Qediyeno.....	36
Tablo 34: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Vengın Qediyeno	37
Tablo 35: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno.....	37

WEXTO İNKAYIN

Tablo 36: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Bêveng Qediyeno	39
Tablo 37: Fiil B1 Obje yo Pê Herfa Vengın Qediyeno.....	40
Tablo 38: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno.....	40
Tablo 39: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Vengın Qediyeno	41

HİKAYEYA WEXTÊ İNKAYINÎ

Tablo 40: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Bêveng Qediyeno	55
Tablo 41: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Vengın Qediyeno.....	56
Tablo 42: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno.....	56
Tablo 43: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Vengın Qediyeno	57

WEXTO İSTİQBAL

Tablo 44: Partikeli Wextê İstiqbali	46
Tablo 45: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Bêveng Qediyeno	47
Tablo 46: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Vengın Qediyeno.....	47
Tablo 47: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno.....	48
Tablo 48: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Vengın Qediyeno	49

HİKAYEYA WEXTÊ İSTİQBALÎ

Tablo 49: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Bêveng Qediyeno	50
Tablo 50: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Vengın Qediyeno.....	50
Tablo 51: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno.....	51
Tablo 52: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Vengın Qediyeno	52

KILMNUŞTEYİ

b.	: bioni
e.c.	: esero corin
e.n.	: eyni nuştoğ
m.	: may
m.c.	: makaleya corin
n.	: nêr
r.	: rîpel
y.o.	: yoomar
z.o.	: zafomar

DESTPÊKERDIŞ

Derheqê gramerê Zazaki dı xebata verin zıwanşinas Peter Lerchi kerda.¹ 1856 dı bınateyê Dewleta Osmanıyan u Rusan dı herb bı. Rusan, ino herb dı têkî eskeri Osmanıyan esir giroti. Miyanê ini eskeran dı Zazayi zi bibi. Akademiya İلمان ê Rusan, qey zıwanê ini eskeran ser xebıtyayış, wezife da Peter Lerchi. Lerchi zi ini eskeran fek ra zıwanê Zazaki dı, yo diyalog, hiri herbi ağayan u hiri meselayi qeyd kerdi.²

1906 dı Oskar Manni Siwerek u Kor dı Zazaki ser xebat kerd. Ina xebat, mergê Manni ra pey hetê İranolog Karl Hadanki ra, pê gramerê fekan ser yo analiz, serr ra 1932 dı Leipzig dı neşır bi.³ Ini xebatan ra pey, qısımê dıyın ê seserra 20ın dı zıwanşinasanê ğerbi Zazaki ser xebati xu zidnayı. Ina çarçiwa dı Terry Lynn Toddi⁴ 1985 dı, Ludwig Pauli⁵ zi 1998 dı gramerê Zazaki ser tezi nuşti. Bê inan, zê Jost Gippert, Eberhard Werner, Heiner Eichner, Werner König u C. M. Jacobsoni zıwanşınasi gramerê Zazaki ser xebıtyayı.⁶

Heto bin ra têkî mecmuayı ki 1970 ra pey veciyayı, tede derheqê gramerê Zazaki dı nuşteyi neşır biyi. Omara hiriyn ê mecmuaya *Tirêj* a ki 1980 dı veciyaya tede hetê Pankisar Zerteng ra pê nameyê “Zazakiyê Ezirgani û Diyarbekır”⁷ yo nuşte neşır biyo. Ina xebat dı feki Erzincan u Diyarbekırı hetê xısusiyetanê veng, zemiran u fiilan ra ameyi tiveranayı.

Mecmuaya *Hêvi* ya ki omara cı ya verin 1983 dı Paris dı neşır biya, tede derheqê fiilanê piyabesteyanê Zazaki dı, bı nameyê “Dimilkî de Lêkerê Hevdudanî”⁸

¹ Peter Lerch, *Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer*, Leopold Voss, Leipzig 1857-1858. https://books.google.com.tr/books?id=LEUOAAAAQAAJ&ie=ISO-8859-1&redir_esc=y&hl=tr (12.06.2017 - 23.18)

² Mehmet Aslanoğulları, Lerch'in Zazaki Derlemelerinin Çevrim Yazımı ve Türlerine Göre Sözcüklerin Tahlili, *Enstitiya Zıwananê Ganiyan ê Universiteya Bingöli*, r.13. (Tezê Masteri)

³ Mesut Keskin, “Zaza Dili”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Serr:1, Cild:1, Omar:1, 2015, r.98.

⁴ Terry Lynn Todd, *A Grammar of Dimili / Also Known as Zaza*, University of Michigan, Michigan 1985. <http://www.zazaki.de/english/T.L.Todd-AGrammarofDimli.pdf> (13.06.2017- 14.31)

⁵ Ludwig Paul, *Zazaki: Grammatik und Versuch einer Dialektologie*, Reichert Verlag, Wiesbaden 1998.

⁶ Murat Varol, “Cumhuriyetten Günümüze Zazaca'nın Eğitim Faaliyetleri İçerisindeki Durumu”, *Turkish Studies*, Cild:10/3, 2015, r. 1074.

⁷ Pankisar Zerteng, “Zazakiyê Ezirgani û Diyarbekır”, *Tirêj*, Omar:3, 1980, r. 7-15.

⁸ Malmisanj, “Dimilkî de lêkerê hevdudanî”, *Hêvi*, Omar:1, Paris 1983, rp.67-82.

yo nuştayi ca giroto. Omara diyin ê eyni mecmua dı zi binê sernuştayê “Dimilkî Miyan di Ciyaya Vatişan”⁹ dı, fekanê Zazaki dı ferqiyeti veng u nuştışi kritik biyi.

Ini serran ra pey Awrupa dı mecmuayi Zazaki zidyayi. Mecmuayi *Ayre* u *Piya* yi ki hetê Ebubekir Pamukçuyi ra ameyi vetiş, tede derheqê gramerê Zazaki dı nuştayi neşır biyi. Mecmuaya *Vate* ya ki serra 1997 dı İsveç dı dest bı neşır kerd u serra 2003 ra nat zi İstanbul dı veciyena tede derheqê gramerê Zazaki dı xebati neşır biyi. Zê mecmuaya *Çıme*, mecmuayi ki serranê 2000 ra pey Awrupa dı neşır biyi, inan dı zi derheqê gramer dı makaleyan ca giroto.¹⁰

Serranê peyinan ê seserra 20ın u bı xıusiyet serranê verinan ê seserra 21ın dı hını derheqê gramerê Zazaki dı neşiri zidyayi. Zülfü Selcan¹¹, C. M. Jacobson¹², Roşan Lezgin¹³, Serkan Oğur¹⁴, Said Veroj¹⁵, Sebahattin Gültekin¹⁶, Malmîsanij¹⁷, Fahri Pamukçu¹⁸, Harun Turgut¹⁹, Munzur Çem²⁰, Deniz Gündüz²¹, Abdulaziz Beki²² derheqê grameri dı eseri nuştı.

Qısımêkê ini eseran bı hirayi, qısımêk zi bı kılmi gramerê Zazaki ser vınderti. Miyanê nuştogan dı wextan ser yo mutabaqat çin o. Bê wextanê viyerteyan hema hema heme wextan ser ixtilaf esto. Goreyê têkin Zazaki dı bınateyê wextê inkayini u

⁹ Malmisanij, “Dimilkî Miyan di Ciyaya Vatişan”, *Hêvî*, Omar:2, Paris 1984, rp.86-103.

¹⁰ Asmêno Bêwayir, “Zazaca’da -ê Ünlüsünün Kullanımı ve Yazım Hataları”, *Çıme*, Omar:4, 2006, rp. 24-31.

¹¹ Zülfü Selcan, *Grammatik der Zaza-Sprache: Nord-Dialekt (Dersim-Dialekt)*, Wissenschaft & Technik Verlag, Berlin 1998.

¹² C. M. Jacobson, *Rastmustena Zonê Ma - Zazaca Yazım Klavuzu*, Tij Yayınları, İstanbul 2001; e.n., *Zazaca Okuma Yazma El Kitabı*, Tij Yayınları, İstanbul 1999.

¹³ Roşan Lezgin, *Dersê Ziwanî*, Roşna Yayınevi, Diyarbakır 2012.

¹⁴ Serkan Oğur, *Farsça-Zazaca-Kurmancca Mukayeseli Gramer ve Temel Sözlük*, Yazılama Yayınevi, İstanbul 2014; e.n., *Zazakî/Kirmanckî Destûr (Gramer) Be Qesey Kerdenê*, Yazılama Yayınevi, İstanbul 2014.

¹⁵ Seid Veroj, *Veracêkerdena Gramerê Zazakî û Kurmancî/Hevberkirina Gramera Zazakî û Kurmancî*, Ava Yayınları, İstanbul 2014.

¹⁶ Sebahattin Gültekin, *Ro Ser Zarawaya Kirmancki Xebata Grameri*, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2010.

¹⁷ M. Malmisanij, *Kurmancca ile Karşılaştırmalı Kirmancca (Zazaca) Dilbilgisi*, Vate Yayınevi, İstanbul 2015; e.n., *Kürtçe’de Ses Değişimi*, Vate Yayınevi, İstanbul 2013.

¹⁸ Fahri Pamukçu, *Gramerê Zazaki*, Tij Yayınları, İstanbul 2001.

¹⁹ Harun Turgut, *Türkçe Açıklamalı Zazaca Dilbilgisi*, Tij Yayınları, İstanbul 2009.

²⁰ Munzur Çem, *Türkçe Açıklamalı Kirmancca (Zazaca) Gramer*, (Neşirê 2.) Deng Yayınları, İstanbul 2013.

²¹ Deniz Gündüz, *Türkçe Açıklamalı Kirmancca / Zazaca Dil Dersleri*, Vate Yayınları, İstanbul 2009.

²² Abdulaziz Beki, *Gramêr Zon Zazaki / Zazaca Dilbilgisi*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.

wextê hirayi dı ferq çin o.²³ Goreyê têkın zi wexto hira u wexto istiqbal eyini yi.²⁴ Nuštoği ki derheqê Zazaki dı zafı ra zê yobinan fıkrıyenı u gramer dı zi zaf hetan ra yobinan ra nızd i, miyanê inan dı zi derheqê wextan dı yo mutabaqat çin o. Mesela Gruba Xebata Vateyi ra Deniz Gündüz wextê ınkayını u wextê hirayi zêpi vineno; labelê goreyê Roşan Lezgîni Zazaki dı wexto hira çin o.²⁵ Goreyê Munzur Çemi zi fekê Dersimi dı hem wexto ınkayın, hem wexto hira u hem zi wexto istiqbal esto.²⁶

Wexti heme zıwanan dı mewzuyanê muhiman ra yi. Wexti egleb hiri qısımanê esasan ra yeni meydan. Wexto viyerte, wexto ınkayın u wexto istiqbal.²⁷ Labelê wexti ki binê ini wextanê esasan dı yi, zıwan ra zıwan ferq kenı. Ina xebat dı Zazaki dı new wexti tesbit biyi u goreyê mıntıqayan ameyi tıveranayış.

Zazaki dı nameyê wextan u terimanê grameri ser zi yo fıkrı muşterek çin o. Wexti u terimi ge ge Tırki ra girıyayı, ge ge Erebkı ra ge ge zi Kurmanckı ra girıyayı. Heta ma dest ra ame, ma waşt ını nameyi u terimi Zazaki bı u rehet fam bıbi. Ma ıno mewzu dı eseranê verinan ra zaf istifade kerd. Labelê têkı cayan dı goreyê ma nameyi ki şıxulyayı tede kêması bıbi. Ini cayan dı ma nameyi neweyi şıxulnayı.

Hedefê Ina Xebat

Gramerê Zazaki ser hem munaqaşayı u hem zi xebati dewam kenı. Çıqas şıno ını xebati zıdyeni. Labelê çı heyfo hema zaf mewzuyan dı yo formo muşterek ra bahskerdış mumkun niyo. Eseri ki heta eyro grameri ser nusiyayı zafı ra teyna yo fek ya zi yo diyalekt ser nusiyayı. Qısımkê ını eseran dı Tırki, qısımkê inan dı Kurdki referans qebul biya. Grameri ki pê referansê İngilizki u Erebkı nusiyayı zi esti. Hem goreyê mıntıqa nuştış u hem zi yona zıwani referans qebulkerdış, mewzuyê grameri dı eraver şıyayış ri beni engel. Ina xebat dı qey tesbitê qeydeyan Zazaki referans girıyaya. Hedefê ina xebat, wextan ser yo formo muşterek resayış o.

²³ Gündüz, r. 213.

²⁴ Turgut, r. 104.

²⁵ Lezgîn, r. 102.

²⁶ Çem, r. 148-150.

²⁷ Hasan Çiftçi, *Uygulamalı Farsça Grameri*, Eser Ofset Basın Yayın Mat., (Neşirê 2.), Erzurum 2013.

Muhimiya Ina Xebat

Heta eyro Zazaki dı wexti goreyê heme diyalektan nêameyi tiveranayış. Ina xebat dı şıxulyayışê wextan goreyê diyalektanê merkez, verroc u zıme ameyo tiveranayış. Neticeyê ini tiveranayış dı hem ferqiyeti hem zi muşterekiyi diyalektan ameyi ramotış. Iney ra pey, sebebê ferqiyetan munaqaşa biyo u çarçiwaya qeydeyanê zıwani dı yo formo muşterek ameyo ramotış.

Çarçiwaya Ina Xebat

Ina xebata tezê masteri dı Zazaki dı wexti kritik biyi. Xebat çar lete ya. Leteyê yoyın dı ca dıyayo wextê viyerteyi. Ino lete xu miyan dı hiri lete yo. Ini leteyi wexto viyerteyo sade, riwayetê wextê viyerteyi u wexto viyerteyo duri yi. Leteyê dıyın dı wexto hira kritik biyo. Ino lete zi wexto hira u hikayeya wextê hirayi ra ameyo meydan. Leteyê hiriyın dı wexto inkayın u hikayeya wextê inkayını tetkik biyi. Leteyê çarın dı wexto istiqbal kritik biyo. Ino wext zi xu miyan dı biyo dı lete yi, wexto istiqbal u hikayeya wextê istiqbali.

Çımeysi Ina Xebat

Ina xebat dı panc eseran ra misali dıyayi. Kıtábê Munzur Çemi *Türkçe Açıklamalı Kırmancca (Zazaca) Gramer*, heştıyes leteyan ra yeno meydan. Esero ki 349 rıpelı yo dora verin 2003 dı, dora dıyın zi 2013 dı Neşırxaneyê Deng ra neşır biyo. Kıtabi ki derheqê grameri dı diyalekta zımeysi ser nusıyayi, miyanê inan dı kıtabo ki wextan ser zaf malumat dayo ino kıtáb o. Ina xebat dı zi semedê inê xısusıyeti ino kıtáb ameyo vicnayış.

Kıtábê Deniz Gündüzi *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Kırmancca/Zazaca Dil Dersleri* vist u şeş leteyan ra yeno meydan. Kıtáb 368 rıpelı yo u Neşırxaneyê Vate ra vecıyayo. Kıtáb dora verin serra 2006 dı, dora dıyın zi serra 2009 dı neşır biyo. Kıtáb dı ca ca xısusıyeti diyalekta zımeysi esti. Kıtáb dı derheqê wextan dı malumati hirayi esti. Qey iney, ina xebat dı ino kıtáb ra istifade biyo.

Kıtábê Abdulaziz Bekiyi *Zazaca Dilbilgisi/Gramêr Zon Zazaki* dı qısımi yo. Her qısım xu miyan dı panc lete yo. Kıtabo ki serra 2015 dı Neşırxaneyê Üniversiteya Bingöli ra vecıyayo 268 rıpelı yo. Kıtáb goreyê fekê Çoligi nusıyayo. Fekê Çoligi dı derheqê grameri dı heta eyro bê inê kıtabi yo eser nênusıyayo, ina xebat dı zi ino semed ra ameyo vicnayış.

Kıtabê Harun Turguti *Türkçe Açıklamalı Zazaca Dilbilgisi* des leteyan ra yeno meydan. Dora verin serra 1997 dı İsveç dı teyna çend nusxayi xıusiyi neşır biyi. Kıtáb, dora dıyın zi serra 2009 dı Neşırxaneyê Tij ra veciyayo. Esero ki 240 rıpel o goreyê fekê Xarpêti nusiyayo. Bê inê eseri fekê Xarpêti ser zobi yo eser nêameyo nuştış. Ina xebat dı zi ino semed ra ca dıya inê eseri.

Kıtabê Fahri Pamukçuyi *Gıramerê Zazaki/Zuwanrêznayi* çaryes leteyan ra yeno meydan. Kıtabo ki serra 2001 dı Neşırxaneyê Tij ra veciyayo 432 rıpeli yo. Goreyê fekê Siwerek/Çermug nusiyayo. Eser dı wextan ser malumato hira esto. Ina xebat dı, qey inê xıusiyeti ameyo vicnayış.

Ina xebat dı wexti u goreyê wextan anciyayışê fiilan, ini panc eseran ser ra kritik biyi. Hem muşterekiyi, hem zi ferqiyeti inê mıntıqayan ameyi tiveranayış. Iney ser ra zi kamci form zafı ra tercih biyo ya zi hetê qeydeyê zıwani ra bınêna munasıb o, pê misalan ameyo eşkera kerdış. Ini panc kıtaban dı zi pê ferqanê qickekan alfabeya Latin şıxulyaya. Wextê misal neqılkerdış dı ino ferq muhafeze biyo. Fahri Pamukçuyi kıtabê xu dı Zazaki u Tırki malumat dayo, labelê nuştoganê binan kıtabanê xu dı teyna bı Tırki malumat dayo.

QISIMÊ YOYIN

LETEYÊ YOYIN

1.WEXTO VİYERTE

Wexto viyerte dı gure ameyo kerdış u tamam biyo. Wexto viyerte dı fiil ser tesirê fail nê, ê obje esto. Yani weziyetê nêrti-mayti ya zi zafomarti, anciyayışê fiili dı goreyê faili nê, goreyê obje yo. Cêr dı hetê nêrti-mayti-zafomarti ra fiil ser xu ramotışê obje u halê transitifti-intransitifti dı weziyetê fiili mıntıqa bı mıntıqa ameyo tiveranayış. Ino wext hiri leteyan ra yeno meydan.

1.1.Wexto Viyerteyo Sade

Qey inê wexti nameyi *Demo Vîyarteyo Dîyar*²⁸, *Demewo Verêno Vinaye*²⁹, *Mazi Qarib / Fiilê Dema Şıayi*³⁰ zi şıxulyayi.

1.1.1.Wexto Viyerteyo Sade Dı Antışê Fiilan

Wexto viyerteyo sade dı weziyetê fiili, goreyê nêrti-mayti, zafomarti u transitif-intransitifi, pê heşt tabloyan ameyo kritikkerdış.

1.1.1.1.Obje Nêr a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Wexto ki obje nêr bo u herfa pêyina fiili bêveng bo fiil heme mıntıqayan dı bê wesıl anciyeno.

	Çem ³¹	Gündüz ³²	Beki ³³	Turgut ³⁴	Pamukçu ³⁵	Teklîfê Ma
1.Y.O	Mi wend	Mı o ard	Mı nuşt	Mı ard	Mı werd	Mı kitab wend
2.Y.O	To wend	To o ard	Tu nuşt	-	To werd	To kitab wend
3.Y.O./N	Ey wend	Ey o ard	Yi nuşt	-	Ey werd	Ey kitab wend
3.Y.O/M	Aye wend	Aye o ard	Yê nuşt	-	Ay werd	Ay kitab wend

²⁸ Çem, r. 152.

²⁹ Pamukçu, r. 307.

³⁰ Beki, r. 70.

³¹ Çem, r. 152.

³² Gündüz, r. 101.

³³ Beki, r. 72.

³⁴ Turgut, r. 98.

³⁵ Pamukçu, r. 308.

1.Z.O.	Ma wend	Ma o ard	Ma nuşt	-	Ma werd	Ma kitab wend
2.Z.O.	Şima wend	Şima o ard	Şima nuşt	-	Şima werd	Şima kitab wend
3.Z.O.	Înan wend	Înan o ard	Yin nuşt	-	Înan werd	Înan kitab wend

Tablo 1: Obje Nêr a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno

1.1.1.2.Obje May a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Wexto ki obje may bo u fiil pê herfa bêveng bîqediyoy teyna mîntiqayê Dersim dî wesîla -e ya ki maytiya obje mojnena ra yena peyniya fiili. Mîntiqayanê binan dî kokê fiili wesîl nêgeno.

	Çem ³⁶	Gündüz ³⁷	Beki ³⁸	Turgut ³⁹	Pamukçu ⁴⁰	Teklîfê Ma
1.Y.O	Mi wende	Mi a arde	Mî sa werd	Mî ard	Mî sa werd	Mî sa werd
2.Y.O	To wende	To a arde	Tu sa werd	-	To sa werd	To sa werd
3.Y.O./N	Ey wende	Ey a arde	Yî sa werd	-	Ey sa werd	Ey sa werd
3.Y.O./M	Aye wende	Aye a arde	Yê sa werd	-	Ay sa werd	Ay sa werd
1.Z.O.	Ma wende	Ma a arde	Ma sa werd	-	Ma sa werd	Ma sa werd
2.Z.O.	Şima wende	Şima a arde	Şima sa werd	-	Şima sa werd	Şima sa werd
3.Z.O.	Înan wende	Înan a arde	Yin sa werd	-	Înan sa werd	Înan sa werd

Tablo 2: Obje May a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno

1.1.1.3.Obje Nêr a u Herfa Peyin a Fiili Vengin a

Ino wezîyet dî fiil heme mîntiqayan dî halo sade ê wextê viyerteyî dî beno. Fiil nê wesîl geno, nê zi viraştêyê cî dî yo çi bedîlyeno.

³⁶ Çem, r. 152.

³⁷ Gündüz, r. 101.

³⁸ Beki, r. 77.

³⁹ Turgut, r. 98.

⁴⁰ Pamukçu, r. 308.

	Çem ⁴¹	Gündüz	Beki ⁴²	Turgut ⁴³	Pamukçu ⁴⁴	Teklîfê Ma
1.Y.O	Mi goşt têv da	-	Mı wu musna	Mı wı tersna	Mı goşt bîrna	Mı la bîrna
2.Y.O	-	-	Tu wu musna	-	To goşt bîrna	To la bîrna
3.Y.O./N	Ey defter rusna	-	Yi wu musna	-	Ey goşt bîrna	Ey la bîrna
3.Y.O./M	-	-		-	Ay goşt bîrna	Ay la bîrna
1.Z.O.	-		Ma wu musna	-	Ma goşt bîrna	Ma la bîrna
2.Z.O.	-	-	Şıma wu musna	-	Şıma goşt bîrna	Şıma la bîrna
3.Z.O.	Domanan baxçe awe da	-	Yin wu musna	-	Înan goşt bîrna	Înan la bîrna

Tablo 3: Obje Nêr a u Fiil Pê Herfa Vengin Qediyeno

1.1.1.4.Obje May a u Herfa Peyin a Fiili Vengin a

Itya dı 2 formi esti. Formo verin dı maytiya obje fiil ser tesir nêkena, fiil zê tabloyê hiriyn halo sade ê wextê viyerteyi dı beno. Labelê formê diyino ki tabloyê çarın dı sutunanê yoyın, çarın u pancın dı ca geno tede yo ferq esto. Ino ferq, bedılyayışê herfa peyin a fiil o. Sutuna yoyın dı fiili *dayış*, *rusnayış* u *pernayışi*, ê çarın dı fiilê *tersnayışi* ê pancın dı zi fiilê *bîrnayışi* şıxulyayî. Halo sade ê wextê viyerteyi dı ini heme fiili zi pê herfa -a qediyeni. Labelê itya dı qey maytiya obje ramotış ina herf bedılyaya u biya -ê.

	Çem ⁴⁵	Gündüz	Beki ⁴⁶	Turgut ⁴⁷	Pamukçu ⁴⁸	Teklîfê Ma
1.Y.O	-	-	Mı çay gırna	Mı pising tersnê	Mı sa bîrnê	Mı sa bîrna / bîrnê
2.Y.O	-	-	Tu çay gırna	-	To sa bîrnê	To sa bîrna / bîrnê
3.Y.O./N	Lajekî aw dê mi	-	Yi çay gırna	-	Ey sa bîrnê	Ey sa bîrna / bîrnê

⁴¹ Çem, r. 69, 55, 76.

⁴² Beki, r. 73.

⁴³ Turgut, r. 96.

⁴⁴ Pamukçu, r. 269

⁴⁵ Çem, r. 69, 76.

⁴⁶ Beki, r. 77.

⁴⁷ Turgut, r. 97.

⁴⁸ Pamukçu, r. 269

3.Y.O/M	Gule mektube rusnê	-	Yê çay gırna	-	Ay sa bîrnê	Ay sa bîrna / bîrnê
1.Z.O.	-	-	-	-	Ma sa bîrnê	Ma sa bîrna / bîrnê
2.Z.O.	-	-	Şıma çay gırna	-	Şıma sa bîrnê	Şıma sa bîrna / bîrnê
3.Z.O.	Qertalan zerence pernê	-	Yin çay gırna	-	Înan sa bîrnê	Înan sa bîrna / bîrnê

Tablo 4: Obje May a u Fiil Pê Herfa Vengın Qediyeno

1.1.1.5.Obje Zafomar a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Wext obje zafomar bo, qey fiil ser tesirê zafomarti ramotış ciya formi şıxulyayi. Diyalekta zıme u verroc dı ze ku tabloyê pancın dı sutunanê yoyın, dıyın u pancın dı êseno têna wesıla -î/-i ya ki alametê zafomarti ya, ameya peyniya fiilan. Labelê diyalekta merkez dı 2 formi êseni. Formo verin o ki sutuna hiriyan dı yo, inê formi dı fiilê *werdışi* zê diyalektanê zıme u verroci wesıla zafomarti -i girota; feqet iney dır herfa vengın a heceya verin a fiili -e zi bedılyaya u biya -ê. Formê dıyın o ki sutuna çarın dı êseno ey dı zi fiilê *ardışı* wesıl nêgirota; ancax herfa vengın a sareyê kelimeya ki -a wa kılm a, ancıyaya u biya derg. Ca ra ca vatış dı her zıwan dı ferqiyet esto. Hema semedê grameri, fekan ra wet çarçiwaya sistem u matematikê zıwan dı nuştış muhim o. İtya dı zi goreyê ina çarçiwa formi sutuna yoyın, dıyın u pancın bınêna maqul êseni. Yani wext obje zafomar bo u fiil pê herfa bêveng bıqediyo esasê fiili dı bedılyayış icab nêkeno, teyna wesıla zafomarti -i peyniya fiili ardış bes o.

	Çem ⁴⁹	Gündüz ⁵⁰	Beki ⁵¹	Turgut ⁵²	Pamukçu ⁵³	Teklîfê Ma
1.Y.O	Mi wendî	Mi ê berdî	Mı sê wêrdi	Mı ârd	Mı say werdi	Mı sayi werdi
2.Y.O	To wendî	To ê berdî	Tu sê wêrdi	-	To say werdi	To sayi werdi
3.Y.O./N	Ey wendî	Ey ê berdî	Yi sê wêrdi	-	Ey say werdi	Ey sayi werdi

⁴⁹ Çem, r. 153.

⁵⁰ Gündüz, r. 101.

⁵¹ Beki, r. 77.

⁵² Turgut, r. 98.

⁵³ Pamukçu, r. 286.

3.Y.O/M	Aye wendî	Aye ê berdî	Yê sê wêrdi	-	Ay say werdi	Ay sayi werdi
1.Z.O.	Ma wendî	Ma ê berdî	Ma sê wêrdi	-	Ma say werdi	Ma sayi werdi
2.Z.O.	Şima wendî	Şima ê berdî	Şima sê wêrdi	-	Şima say werdi	Şima sayi werdi
3.Z.O.	Înan wendî	Înan ê berdî	Yin sê wêrdi	-	Înan say werdi	Înan sayi werdi

Tablo 5: Obje Zafomar a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno

1.1.1.6.Obje Zafomar a u Herfa Peyin a Fiili Vengin a

Itya dî zafomartiya obje xu fiil ser zi mojnena ra u fiil zafomar şixulyeno. La ze ku tabloyê şeşin dî êseno hem obje dî hem zi fiil dî xu ramotişê zafomarti zêpi niyo. Sutuna yoyin dî *qelemê surî* u *kitabî* bî wezifeyê obje şixulyayi. Her diyin dî zi semedê zafomarti *-î* şixulyayo. Sutuna diyin dî kelimeya *dar* a ki obje ya, a zi pê wesîla *-î* biya zafomar. Qey fiil dî zafomarti ramotiş wesîla zafomarti *-î* ameya peyniya fiilanê *rijna*, *herîna* u *birna*. Feqet ino hal dî 2 vengini tidîma ameyi. Semedê iney herfa *-y* ya miyanci kota bînatyê *-a* u *-î* u ancîyayîşê fiilan weziyetê *rijnayî*, *herînayî* u *birnayî* dî tamam biyo.

Labelê sutunanê binan dî weziyet eyini niyo. Sutuna hiriyn dî zafomartiya obje pê omar vaciyaya; ancax obje dî çîyo ki zafomarti bîmojno ra çin o. Sutunanê hiriyn u çarin dî fiil dî zafomarti pê kotiş u bedîlyayîşê vengam ameya ramotiş. Sutuna hiriyn dî fiilê *girnayîşi* şixulyayo. Ino fiil halo sade dî beno *girna*. Sutuna çarin dî zi fiilê *tersnayîşi* beno *tersna*. Ino hal dî semedê zafomarti ramotiş lazîmo wesîla zafomarti *-i* bî herfa *-y* ya miyanci bêro peyniya ini fiilan. Yani gerekî ini fiili bibi *girna+y+i=girnayî* u *tersna+y+i=tersnayî*. Feqet itya dî herînda wesîla zafomarti girotiş dî herfa peyin a fiil yona vengi ser bedîlyaya u herfa *-a* biya *-ê*. Sutuna pancin dî zi hem obje hem zi fiil pê *-y* biyi zafomar. Têkî fekanê Zazakî dî kelimeya ki pê herfa vengin qediyena, wext a kelime formê zafomarti dî bêro şixulyayîş, herînda herfa miyanci u wesîla zafomarti peyniya ina kelime ardîş, teyna herfa miyanci şixulyena. Ino weziyet tabloyê şeşin dî sutuna pancin dî xu keno eşkera.

Zazakî dî hema hema heme fekan dî kotiş u bedîlyayîşê vengam zaf o. Ancax qey heme fekanê Zazakî dî formêko muşterek resayîş, goreyê qeydeyê grameri nuştîş muhim o. Fiili *girnayîş*, *tersnayîş* u *birnayîşi* halo sade dî beni *girna*, *tersna*, *birna* u

ino hal dı hiri heme fiili zi pê herfa vengın qediyeni. Itya dı lazımo wesıla zafomarti ra ver herfa miyanci -y bêro u fiili ino qeyde bıbi zafomar. Yani lazımo fiili formanê *girnayi, tersnayi u bîrnayi* dı bêri şıxulyayış.

	Çem ⁵⁴	Gündüz ⁵⁵	Beki ⁵⁶	Turgut ⁵⁷	Pamukçu ⁵⁸	Teklîfê Ma
1.Y.O	-	-	Mı dı çay gîrnê	Mı yi/şıma tersnê	Mı say bîrnay	Mı sayi bîrnayi
2.Y.O	-	To darî bîrnayî	Tu dı çay gîrnê	-	To say bîrnay	To sayi bîrnayi
3.Y.O./N	Hukmatî banê ma rijnayî	-	Yi dı çay gîrnê	-	Ey say bîrnay	Ey sayi bîrnayi
3.Y.O./M	Berfîne qelemê surî herînayî	-	Yê dı çay gîrnê	-	Ay say bîrnay	Ay sayi bîrnayi
1.Z.O.	-	-		-	Ma say bîrnay	Ma sayi bîrnayi
2.Z.O.	-	-	Şıma dı çay gîrnê	-	Şıma say bîrnay	Şıma sayi bîrnayi
3.Z.O.	Înan kitabî herînayî	-	Yin dı çay gîrnê	-	Înan say bîrnay	Înan sayi bîrnayi

Tablo 6: Obje Zafomar a u Fiil Pê Herfa Vengın Qediyeno

1.1.1.7.Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a

Tabloyê hotın dı fiilê *tersayîşi* sutuna çarın dı pê new zemiran ancıyayo. Ino fiil yo ca dı pê herfa -o, hiri cayan dı pê herfa -a u panc cayan dı zi pê herfa -ê qediyayo. Fiil rêza verin dı pê herfa -o qediyayo. Itya dı fail nêr o. Cayi ki fiil pê herfa -a qediyayo cı ra rêzanê dıyın u çarın dı fail may a, rêza pancın dı fail nêr o, cayi ki pê -ê qediyayo cı ra failê rêza hiriyn nêr o, faila rêza şeşın may a. Faili rêzanê hotın, heştın u newın zi zafomar i. Teyna ına misal ra zi muhimiya matematikê zıwani fam nêbeno. Çunki fam nêbeno ki -ê îşaretê çıta ya, çıta mojnena ra. Gelo wesıla nêrti ya, ê mayti ya, ya zi wesıla zafomarti ya?

Formo ki hetê ma ra ameyo tercihkerdış, pê ini formi, eyni fiil dı safikerdışê mesela bınêna rehet êseno. Çar cayan dı fiil pê -i qediyeno. Ini hiri formi zafomar i u

⁵⁴ Çem, r. 58, 100, 90.

⁵⁵ Gündüz, r. 228.

⁵⁶ Beki, r. 77.

⁵⁷ Turgut, r. 96

⁵⁸ Pamukçu, r. 269

yo zi formê şexisê diyin o yoomaro nerki yo ki ino zi Zazaki dı biistisna formê zafomar dı şıxulyeno. Formê şexisê hiriyn ê yoomarê nerki ino wext dı timotım bêwesıl yani kokê formê sadeyi dı beno. Formê şexisanê yoyin u diyin ê yoomarê mayki wesıla -a girota ki ina wesıl maytiya inan kena eşkera. Formê şexisê yoyin ê yoomarê nêrki wesıla -o girota, ina zi nêrtiya inê şexısı mojnena ra. Itya dı teyna formê şexısa hiriyn a yoomara mayki mend. A zi dı forman dı yena şıxulnayış. Formêk dı zê şexisê hiriyn ê neri yena şıxulyayış. Mesela *Fatma tersa*. Formo bin dı zi herfa -a ya ki peyniya fiil dı ya, bedilyena u bına -ê. Goreyê ino qeydeyi zi misala ma bena *Fatma tersê*.

Çıqas eşkeraya tabloyê şeşın dı derheqê zafomarti ramotış dı malumat diyayo zi itya dı yona dor ramojoyayışê zafomarti ser vındertiş icab keno. Çunki itya dı zi yo timiyonêki êsena. Sutuna diyin u pancın dı eyni fiil, fiilê *şiyayışi* şıxulyayo. Labelê wext ma hetê vırazyayışê zafomarti ra bionı cı ra bınate dı ferq esto. Sutuna diyin dı fiil formanê zafomar dı *şîy* nusiyayo, sutuna pancın dı 2 cayan dı *şî*, 2 cayan dı zi *şim* nusiyayo. Hına êsena ki sutuna diyin dı herfa -y ya ki gureyê miyanciti kena herında wesıla zafomarti dı şıxulyaya. Sutuna pancın dı zi 2 cayi ki tede *şî* nusiyayo reyna wesıla zafomarti nêşıxulyaya. Formê diyin ê sutuna pancın dı zi xısusiyetê wesıla şexisê yoyin ê zafomara ki diyalekta zıme dı -ime ya, xu mojnena ra. Ino xısusiyet diyalekta verroc dı zi ca ca êsena. Labelê itya dı reyna wesıla zafomarti fiil ra kota. Wesıla zafomarti -i her weziyet dı ramotış hetê qeydeyê zıwani ra bınêna raşt êsena.

Itya dı zemirê şexisê yoyin ê yoomari *ez* ser vındertiş icab keno. Zazaki dı zemiranê şexısan ê yoomaran ra, teyna ê şexisê hiriyn, heme mıntıqayan dı bı heme zelaliya xu nêr u may yobinan ra ciya yi. Ina ciyati teyna vatış dı niya. Nameyê zemiran zi ciya vaciyeni. Qey nêr zemirê *o/wı*, qey may zi zemirê *a/ya* şıxulyeni. Qey şexisê yoyin zemirê *ez*, qey şexisê diyin zemirê *tı* şıxulyeni. Zemirê şexisê diyin zi bê tay cayi ki tede diyalekta zıme qısey bena hema hema heme mıntıqayanê binan dı wextê antişê fiil dı nêrti u maytiya xu dano teber. Qey cini *tı ameya*, *tı şiya*, *tı cuyaya*, qey camerdi zi *tı ameyi*, *tı şiyi*, *tı cuyayi*. Labelê şıxulyayışê zemirê *ez* hındêk zelal niyo. Tabloyê hotın dı ino zemir teyna sutuna çarın dı her dı forman dı zi şıxulyayo. Ino zemir, bıxısusiyet diyalekta merkezi dı u zê Piran u Erğeni têki cayanê Diyarbekırı dı, zê zemirê şexisê diyin, nêrti u maytiya xu antişê fiil dı mojneno ra. Zê *ez ameyo*, *ez ameya*. Ze ku cor dı zi ame bı vatış Zazaki dı xısusiyetê

nêrti-mayti zaf muhim o. Ino sebeb ra lazımo itya dı zi ino zemir qey may u nêr ciya bêro antiş.

	Çem ⁵⁹	Gündüz ⁶⁰	Beki ⁶¹	Turgut ⁶²	Pamukçu ⁶³	Teklîfê Ma
1.Y.O/N	Ez amane	Ez şîya	Ez vêşa	Ez terso	Ez şîya	Ez tersawo
1.Y.O/M				Ez tersa		Ez tersawa
2.Y.O/N	Ti ama	Ti şîy	Tı vêşey	Tı tersê	Tu şî	Tı tersayi
2.Y.O/M	-	Ti şîya	Tı vêşa	Tı tersa	-	Tı tersawa
3.Y.O/N	O ame	O şî	Wu vêşa	Wı tersa	O şî	O tersa
3.Y.O/M	A amê	A şîye	Ya vêşa	Ya tersê	A şî	A tersa / tersê
1.Z.O	Ma ameyîme	Ma şîy / şîyîme	Ma vêşey	Ma tersê	Ma şim	Ma tersayi
2.Z.O	Şima ameyî	Şima şîy	Şima vêşey	Şima tersê	Şima şim	Şima tersayi
3.Z.O	Ê ameyî	Ê şîy	Yi vêşey	Yi tersê	Ê şî	Ê / Yı tersayi

Tablo 7: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Vengın Qediyeno

1.1.1.8.Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Itya dı zi zemirê ez bê sutuna çarın teyna formê mayti dı ameyo şıxulyayış. Feqet ze ku cor dı vaciya, ini zemiri hem formê nêrti dı, hem zi formê mayti dı şıxulnayış icab keno.

Tabloyê heştın dı, mewzuyê fiil dı zafomarti ramotış dı zi çend ferqi êseni. Sutuna hiriyn dı rêza dıyn u şeşın dı samedê zafomarti ramotış fiilê merdışı hem wesıla zafomari -i girota hem zi herfa vengın a heceya verin a fiili ya ki -e ya, vuriyaya u biya -ê. Sutuna çarın dı rêzanê dıyn, çarın, şeşın u heştın dı qey zafomarti ramotış teyna herfa vengın a heceya peyin a fiili -e vuriyaya u biya -ê. Itya dı herında herfa vengın a fiili vurinayış teyna wesıla zafomarti -i peyniya fiili dı nuştış bes o.

⁵⁹ Çem, r. 153.

⁶⁰ Gündüz, r. 98.

⁶¹ Beki, r. 72.

⁶² Turgut, r. 96.

⁶³ Pamukçu, r. 278.

	Çem ⁶⁴	Gündüz ⁶⁵	Beki ⁶⁶	Turgut ⁶⁷	Pamukçu ⁶⁸	Teklîfê Ma
1.Y.O/N	-	Ez menda	Ez merda	Ez vînderto	-	Ez mendo
1.Y.O/M				Ez vînderta		Ez menda
2.Y.O/N	-	Tî kewtî	Tî mêrdî	Tî vîndêrt	-	Tî mendi
2.Y.O/M	-	Tî kewta	Tî merda	Tî vînderta	-	Tî menda
3.Y.O/N	Kekil rakewt	O merd	Wu merd	Wî vîndert	O mend	O mend
3.Y.O/M	Zere rakewte	A rakewte	Ya merd	Ya vîndert	-	A mend
1.Z.O	-	Ma kewtî	Ma mêrdî	Ma vîndêrt	-	Ma mendi
2.Z.O	-	Şîma vîyartî	Şîma merdî	Şîma vîndêrt	-	Şîma mendi
3.Z.O	Ê kewtî ra	Ê mendî	Yî merdî	Yî vîndêrt	-	Ê mendi

Tablo 8: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno

1.2. Riwayetê Wextê Vîyerteyi

Ino wext pê nameyanê *Demo Vîyarteyo Nedîyar*⁶⁹, *Demewo Verino Aşnawite*⁷⁰, *Fiilê Dema Şıyî*⁷¹ zi name biyo. Ino wext, goreyê xîsusiyeî obje u fiili pê wesîlanê -o/-u, -a, -yo/-wo, -ya/-wa vîrazyeno.

1.2.1. Riwayetê Wextê Vîyerteyi Dî Antîşê Fiilan

Riwayetê wextê vîyerteyi dî weziyetê fiili heşt tabloyan dî ameyo kritikkerdîş.

1.2.1.1. Obje Nêr a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Wext obje nêr bo qey riwayetê wextê vîyerteyi vîraştîş teyna yo herf peyniya fiili ardîş bes o. Ina herf zi zafî ra -o, tay cayan dî zi -u ya. Tabloyê newîn dî teyna sutuna çarîn dî herfa -u ameya peyniya fiili, heme sutunanê binan dî semedê wexti ramotîş herfa -o şixulyaya.

⁶⁴ Çem, r. 67-68, 84.

⁶⁵ Gündüz, r. 227-228.

⁶⁶ Beki, r. 72.

⁶⁷ Turgut, r. 97.

⁶⁸ Pamukçu, r. 309.

⁶⁹ Çem, r. 154, Gündüz, r. 19.

⁷⁰ Pamukçu, r. 267.

⁷¹ Beki, r. 75

	Çem ⁷²	Gündüz ⁷³	Beki ⁷⁴	Turgut ⁷⁵	Pamukçu ⁷⁶	Teklîfê Ma
1.Y.O	Mi roman wendo	Mi o ardo	Mı hâk werdo	-	Mı goşt werdo	Mı kîtab wendo
2.Y.O	To roman wendo	To o ardo	-	Tû ardu	To goşt werdo	To kîtab wendo
3.Y.O/N	Ey roman wendo	Ey o ardo	-	-	Ey goşt werdo	Ey kîtab wendo
3.Y.O/M	Aye roman wendo	Aye o ardo	-	-	Ay goşt werdo	Ay kîtab wendo
1.Z.O	Ma roman wendo	Ma o ardo	-	-	Ma goşt werdo	Ma kîtab wendo
2.Z.O	Şima roman wendo	Şima o ardo	Şima hâk werdo	-	Şima goşt werdo	Şima kîtab wendo
3.Z.O	Înan roman wendo	Înan o ardo	-	-	Înan goşt werdo	Înan kîtab wendo

Tablo 9: Obje Nêr a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno

1.2.1.2.Obje May a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Zazaki dı ha eslê cı dı, ha zi teyna vatişê cı dı hema hema anciyayişê heme formanê wextan dı zaf ra tay ferqiyet êseno. Labelê riwayetê wextê viyerteyi dı eger obje may bo u fiil zi pê herfa bêveng bîqediyo, ze ku tabloyê desın dı êseno, bı ittifaq kokê fiili ra pey wesıla *-a* yena.

	Çem ⁷⁷	Gündüz ⁷⁸	Beki ⁷⁹	Turgut ⁸⁰	Pamukçu ⁸¹	Teklîfê Ma
1.Y.O	Mi nama wenda	Mi a arda	Mı kerg werda	-	Mı sa werda	Mı hikaye wenda
2.Y.O	-	To a arda	-	Tû arda	To sa werda	To hikaye wenda
3.Y.O/N	Kallemî manga rota	Ey a arda	-	-	Ey sa werda	Ey hikaye wenda
3.Y.O/M	Aye sa werda	Aye a arda	-	-	Ay sa werda	Ay hikaye wenda
1.Z.O	-	Ma a arda	-	-	Ma sa werda	Ma hikaye wenda

⁷² Çem, r. 154.

⁷³ Gündüz, r. 102

⁷⁴ Beki, r. 78.

⁷⁵ Turgut, r. 100.

⁷⁶ Pamukçu, r. 283

⁷⁷ Çem, r. 154, 70.

⁷⁸ Gündüz, r. 102.

⁷⁹ Beki, r. 78.

⁸⁰ Turgut, r. 100.

⁸¹ Pamukçu, r. 283.

2.Z.O	Şima saye werda	Şima a arda	-	-	Şima sa werda	Şima hikaye wenda
3.Z.O	-	Înan a arda	-	-	Înan sa werda	Înan hikaye wenda

Tablo 10: Obje May a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno

1.2.1.3.Obje Nêr a u Herfa Peyin a Fiili Vengın a

Tabloyê yondesın dı sutuna hiriyn dı fiilê *girnayîşi*, sutuna pancın dı zi fiilê *birnayîşi* ameyi şıxulnayiş. Kokê wextê viyerteyê fiilê *girnayîşi* beno *girna*. Objeya şıt nêri ya. Ino hal dı lazımo fiil pê herfa -o bêro antış. Yani bıbo *girna+o*. Labelê ino qeyde zi dı herfî vengini tidıma yeni u vatışê cı beno zor. Semedê ina zori ra xelisyayış itya dı kokê fiili ra pey -w ya zi -y ya miyanci yena u dıma zi wesıla inê wexti herfa -o yena. Yani anciyayışê fiili beno *girnawo/girnayo*. Labelê ze ku sutuna hiriyn ê tabloyê yondesın dı êseno herfa vengın a peyina fiili kota u wesıla inê wexti herfa -o ameya herında ina herf. Sutuna çarın dı hem formo tamam hem zi formo kêmbiyaye şıxulyayo. Goreyê ma, zê formê dıyn ê sutuna çarın u sutuna pancın nuştış, hem qey nuştışi dı muştereki, hem zi hetê bı qeydeyê zıwani nuştış bınêna minasib o.

	Çem	Gündüz	Beki ⁸²	Turgut ⁸³	Pamukçu ⁸⁴	Teklîfê Ma
1.Y.O	-	-	Mı şıt girno	-	Mı birnawo	Mı şıt gırnawo
2.Y.O	-	-	Tu şıt girno	Tu tersno / tersnawu	To birnawo	To şıt gırnawo
3.Y.O/N	-	-	Yi şıt girno	-	Ey birnawo	Eyi şıt gırnawo
3.Y.O/M	-	-	Yê şıt girno	-	Ay birnawo	Ay şıt gırnawo
1.Z.O	-	-	Ma şıt girno	-	Ma birnawo	Ma şıt gırnawo
2.Z.O	-	-	-	-	Şima birnawo	Şima şıt gırnawo
3.Z.O	-	-	Yin şıt girno	-	Înan birnawo	Înan şıt gırnawo

Tablo 11: Obje Nêr a u Fiil Pê Herfa Vengın Qediyeno

⁸² Beki, r. 78.

⁸³ Turgut, r. 100.

⁸⁴ Pamukçu, r. 267

1.2.1.4. Obje May a u Herfa Peyin a Fiili Vengin a

Sutuna hiriyın ê tabloyê duyesın dı, zê sutuna hiriyın ê tabloyê yondesın, reyna fiilê *gırnayişi* ameyo şıxulnayış. Itya dı zıwani destur nêdawo kotışê herf. Iney ra kokê wextê viyerteyi ra pey herfa miyanci ameya u ay ra pey zi wesıla inê wexti herfa *-a* ameya u anciyayişê fiili biyo *gırnawa*.

Sutuna çarın dı yo fiil hetê nuştoği ra 2 forman dı anciyayo. Formo verin ayidê inê wexti yo. Labelê formê dıyın ra ino wext fam nêbeno.

	Çem	Gündüz	Beki ⁸⁵	Turgut ⁸⁶	Pamukçu	Teklîfê Ma
1.Y.O	-	-	Mı yo çay gırnawa	-	-	Mı aw gırnawa
2.Y.O	-	-	Tu yo çay gırnawa	Tu tersnêya / tersna	-	To aw gırnawa
3.Y.O/N	-	-	Yi yo çay gırnawa	-	-	Ey aw gırnawa
3.Y.O/M	-	-	Yê yo çay gırnawa	-	-	Ay aw gırnawa
1.Z.O	-	-	Ma yo çay gırnawa	-	-	Ma aw gırnawa
2.Z.O	-	-	Şıma yo çay gırnawa	-	-	Şıma aw gırnawa
3.Z.O	-	-	Yin yo çay gırnawa	-	-	Înan aw gırnawa

Tablo 12: Obje May a Fiil Pê Herfa Vengin Qediyeno

1.2.1.5. Obje Zafomar a u Herfa Peyin a Fiili Vengin a

Gelo formo zafomar ê riwayetê wextê viyerteyi Zazaki dı esto ya çin o. Tabloyê hiriyesın u çaryesın dı çıqas derheqê inê wexti dı misali dıyayi zi mewzu pê inê misalan zaf zelal nêbeno.

Tabloyê hiriyesın dı sutuna hiriyın dı reyna fiilê *gırnayişi* şıxulyayo. Labelê ina dor obje zafomar a. Qey zafomarti ramotış lazımo kokê wextê viyerteyi ra pey wesıla zafomarti bêro. Ino hal dı kok *gırna* u wesıla zafomarti *-i* beni piser u *gırnai* yeno meydan. Feqet ina hew, dı vengini tidıma yeni. Qey iney ra xelısyayiş zi herfa miyanci *-y* kona bıate u anciyayişê fiili beno *gırnayi*. Feqet bıateyê inê anciyayişi u anciyayişê wextê viyerteyê sadeyi dı yo ferq çin o. Sutuna hiriyın ê tabloyê şeşın dı zi qey wextê viyerteyê sadeyi, hetê nuştoği ra eyini misal dıyaya.

⁸⁵ Beki, r. 78

⁸⁶ Turgut, r. 100.

Sutuna çarın dı hem goreyê xıusiyetê diyalekta merkez herfa -a ya ki herfa peyina vengın ê kokê fiili ya, bedilyaya u biya -ê, hem zi wesıla zafomarti, bı herfa miyanciya ameya peyniya fiili. Çıqas nuştoği qey wextê viyerteyê sadeyi misala *Mı şıma tersnê*⁸⁷ da wa zi reyna bı ino hal, misala tabloyê hiriyesın dı bınateyê wextê viyerteyê sade u riwayetê wextê viyerteyi dı yo ferq nêseno.

Sutuna pancın dı zi fiilê *birnayîşi* şıxulyayo u qey inê wexti ramotiş herfa -ê şıxulyaya. Labelê itya dı zi yo gemami êsena. Çunki nuştoği qey hikayeya wextê inkayini zi eyini wesıl şıxulnawa: *Ey koli burnayê*.⁸⁸

	Çem	Gündüz	Beki ⁸⁹	Turgut ⁹⁰	Pamukçu ⁹¹	Teklîfê Ma
1.Y.O	-	-	Mı dı çay girnê	-	-	Mı leyi ronayi/ê
2.Y.O	-	-	Tu dı çay girnê	Tu tersnêyi	-	To leyi ronayi/ê
3.Y.O/N	-	-	Yi dı çay girnê	-	-	Ey leyi ronayi/ê
3.Y.O/M	-	-	Yê dı çay girnê	-	-	Ay leyi ronayi/ê
1.Z.O	-	-	Ma dı çay girnê	-	-	Ma leyi ronayi/ê
2.Z.O	-	-	Şıma dı çay girnê	-	-	Şıma leyi ronayi/ê
3.Z.O	-	-	Yin dı çay girnê	-	Qeçekan dari nêbirnayê	İnan leyi ronayi/ê

Tablo 13: Obje Zafomar a u Fiil Pê Herfa Vengın Qediyeno

1.2.1.6. Obje Zafomar a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Sutuna yoyın u pancın dı semedê inê wexti ramotiş wesıla -ê ameya peyniya fiili. Eyni nuştoğan qey wextê viyerteyê sadeyi eyini fiili anti, labelê fiili pê wesıla -i qedinayi.⁹²

Formo ki sutuna hiriyn dı ca diyayo cı, bınateyê ê formi u wextê viyerteyê sade dı yo ferq çin o. Nuştoği qey inê wexti zi eyini misal daya.⁹³

⁸⁷ Turgut, r. 96.

⁸⁸ Pamukçu, r. 322.

⁸⁹ Beki, r. 77.

⁹⁰ Turgut, r. 100.

⁹¹ Pamukçu, r. 317.

⁹² b. Tablo 5, sutuni 1 u 5ın.

	Çem ⁹⁴	Gündüz	Beki ⁹⁵	Turgut	Pamukçu ⁹⁶	Teklîfê Ma
1.Y.O	Mi mektubî wendê	-	Mı dı sê wêrdi	-	Mı say werdê	Mı sayiwerdi/ê
2.Y.O	To mektubî wendê	-	Tu dı sê wêrdi	-	To say werdê	To sayiwerdi/ê
3.Y.O/N	Ey sayî werdê	-	Yi dı sê wêrdi	-	Ey say werdê	Ey sayiwerdi/ê
3.Y.O/M	-	-	Yê dı sê wêrdi	-	Ay say werdê	Ay sayiwerdi/ê
1.Z.O	-	-	Ma dı sê wêrdi	-	Ma say werdê	Ma sayiwerdi/ê
2.Z.O	-	-	Şıma dı sê wêrdi	-	Şıma say werdê	Şıma sayiwerdi/ê
3.Z.O	Înan mektubî wendê	-	Yin dı sê wêrdi	-	Înan say werdê	Înan sayiwerdi/ê

Tablo 14: Obje Zafomar a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno

1.2.1.7.Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengin a

Tabloyê hotin ser ra derheqê zemirê *ez* dı eşkera bibi. İtya dı zi ma eşkeni eyini çi vaci. Heto bin ra fiil ra kotışê herfan, ino tablo dı zi bê sutuna diyin u pancin heme sutunanê binan dı êseno. Sutuna yoyin dı fiilê *ameyişi* şixulyayo. Kokê wextê viyerteyê inê fiili beno *ame*. Lazımo inê koki ra pey wesılı şexısan bêri. Sutuna hiriyin dı teyna rêzanê yoyin u şeşin dı wesıl tam nusiyaya. Sutuna çarin dı zi rêzanê yoyin, diyin, çarin u pancin dı wesılı tam nusiyayi.

	Çem ⁹⁷	Gündüz ⁹⁸	Beki ⁹⁹	Turgut ¹⁰⁰	Pamukçu ¹⁰¹	Teklîfê Ma
1.Y.O/N	Ez ama	Ez huyaya	Ez remawa	Ez tersawo	Ez şiya	Ez ameyo
1.Y.O/M				Ez tersawa		Ez ameya
2.Y.O/N	Ti ama	Ti huyayî	Tu remê	Tı tersêyi	Tu şiyê	Tı ameyi

⁹³ b Tablo 5, sutuna 3yın.

⁹⁴ Çem, r. 154.

⁹⁵ Beki, r. 77.

⁹⁶ Pamukçu, r. 287.

⁹⁷ Çem, r. 155.

⁹⁸ Gündüz, r. 238.

⁹⁹ Beki, r. 77.

¹⁰⁰ Turgut, r. 99.

¹⁰¹ Pamukçu, r. 278

2.Y.O/M	-	Ti huyaya	-	Tı tersawa	-	Tı ameya
3.Y.O/N	O amo	O huyayo	Wu remo	Wı terso/tersawu	O şiyoy	O ameyoy
3.Y.O/M	A ama	A huyaya	Ya remawa	Ya tersêya/tersa	A şiya	A ameya
1.Z.O	Ma ameyîme	Ma huyayî	Ma remê	Ma tersêyi	Ma şiyê	Ma ameyi
2.Z.O	Şima amê	Şima huyayê	Şima remê	Şima tersêyi	Şima şiyê	Şima ameyi
3.Z.O	Ê amê	Ê huyayê	Yi remê	Yi tersêyi	Ê şiyê	Ê ameyi

Tablo 15: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Vengin Qediyeno

1.2.1.8.Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Tabloyê şiyeyın dı zi zemirê ez teyna sutuna çarın dı hem qey nêrti hem zi qey mayti şixulyayo. Bê iney, zafomarti dı zi timiyoneki êsena. Rêzanê hiriyn, hotın, heştın u newın ê sutunanê hiriyn u çarın dı fiil formê zafomarti dı anciyayo. Labelê heşt heme cayan dı zi hem wesıla zafomarti ameya peyniya fiili u hem zi herfa vengin a heceya peyin a fiilan -e vuriyaya u biya -ê. İtya dı -ê ser bedılyayışê ina herf luzum nêkeno.

Wext fiil bê obje bo, binateyê wextê viyerteyê sade u riwayetê wextê viyerteyi dı teyna zemiranê şexisê hiriyn dı ferq esto. Anciyayışê zemiranê binan zêpi yo.

	Çem	Gündüz ¹⁰²	Beki ¹⁰³	Turgut ¹⁰⁴	Pamukçu ¹⁰⁵	Teklîfê Ma
1.Y.O/N	-	Ez kewta	Ez merda	Ez vinderto	-	Ez merdo
1.Y.O/M				Ez vinderta		Ez merda
2.Y.O/N	-	Ti kewtî	Tı mêrdi	Tı vindêrti	-	Tı merdi
2.Y.O/M	-	Ti kewta		Tı vinderta	-	Tı merda
3.Y.O/N	-	O kewto	Wu merdo	Wı vindertu	O kewto	O merdo
3.Y.O/M	-	A kewta	Ya merda	Ya vinderta	Tırên menda	A merda
1.Z.O	-	Ma kewtî	Ma mêrdi	Ma vindêrti	-	Ma merdi

¹⁰² Gündüz, r. 99.

¹⁰³ Beki, r. 77

¹⁰⁴ Turgut, r. 100.

¹⁰⁵ Pamukçu, r. 319, 321

2.Z.O	-	Şima kewtê	Şima mêrdi	Şima vindêrti	-	Şima merdi
3.Z.O	-	Ê kewtê	Yi mêrdi	Yi vindêrti	-	Ê merdi

Tablo 16: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno

1.3. Wexto Viyerteyo Dur

Qey inê wexti teyna yo name nêşixulyayo. Zê *Demo Viyarteyo Nedîyar o Verên*¹⁰⁶, *Demo Vêrdewo Vinaye*¹⁰⁷ nameyi şixulyayi. Ino wext, fiilo esas ra dîma pê ameyişê formanê fiilê destegiri *-bı, -bi, -biyi* virazyeno.

1.3.1. Wexto Viyerteyo Dur Dı Antişê Fiilan

Wexto viyerteyo dur bı heşt tabloyan kritik biyo.

1.3.1.1. Obje Nêr a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Qey inê wexti viraştış sutuna yoyin u diyin dı wesıla *-bî*, sutunanê çarın u pancın dı wesıla *-bı*, sutuna hiriyn dı zi wesıla *-ıv* şixulyaya. Sutunanê yoyin u diyin dı kokê fiili ra pey herfa *-î*, sutuna çarın dı zi herfa *-ı* ameya şixulyayış. Sutuna pancın dı kokê fiili ra pey wesıla *-bı* ameya. Beno vatış dı têkî cayan dı kokê fiili ra pey semedê zıwanşeniki, goreyê teniki u qalini, herfa *-ı* ya zi *-i* bêro. Ancax ıtya dı ze ku tabloyê hotyesin dı sutunanê yoyin, diyin u çarın dı kokê fiili ra pey herf ameya, qet luzum nêkeno. Kokê fiili ra pey, wesıla inê wexti *-bı* ardış bes o.

Sutuna hiriyn dı zi qey inê wexti wesıla *-ıv* şixulyaya. Ino şıkıl, yo formo xeripyaye ê *-bı* yo u teyna têkî mıntıqayan dı şixulyeno. Ina wesıl têkî cayanê Çoligi dı zi formê *-ıb* dı şixulyena.

	Çem ¹⁰⁸	Gündüz ¹⁰⁹	Beki ¹¹⁰	Turgut ¹¹¹	Pamukçu ¹¹²	Teklîfê Ma
1.Y.O	Mi wendîbî	Mi nan werdîbî	Mı nuştıv	Mı ardıbı / akerdıbı	Mı werdbı	Mı wendbı

¹⁰⁶ Çem, r. 157; Gündüz, r. 263.

¹⁰⁷ Pamukçu, r. 326.

¹⁰⁸ Çem, r. 157.

¹⁰⁹ Gündüz, r. 269.

¹¹⁰ Beki, r. 88.

¹¹¹ Turgut, r. 120

¹¹² Pamukçu, r. 327.

2.Y.O	To wendîbî	To berê teberî akerdîbî	Tu nuştiv	-	To werdbî	To wendbî
3.Y.O/N	Ey wendîbî	Ey kitab wendîbî	Yi nuştiv	-	Ey werdbî	Ey wendbî
3.Y.O/M	Aye wendîbî	Aye mîr mîşte nêkerdîbî	Yê nuştiv	-	Ay werdbî	Ay wendbî
1.Z.O	Ma wendîbî	-	Ma nuştiv	-	Ma werdbî	Ma wendbî
2.Z.O	Şima wendîbî	Şima hêga nêramîtibî	Şima nuştiv	-	Şima werdbî	Şima wendbî
3.Z.O	Înan wendîbî	-	Yin nuştiv	-	Înan werdbî	Înan wendbî

Tablo 17: Obje Nêr a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno

1.3.1.2. Obje Nêr a u Herfa Peyin a Fiili Vengin a

Tabloyê heştyesin dî sutuna diyin dî binateyê kokê wextê viyerteyê fiili u wesîla inê wexti dî herfa -y êsena. Şixulyayîşê ina herf luzum nêkeno çunki itya dî wayirê yo gureyi niya. Sutuna hiriyn dî wesîla -iv semedê tidîma ameyîşê dîvenginan bedîlyaya, herfa -i erziyaya u teyna herfa -v menda. Çiyo ki cor dî qey -iv vaciya itya dî yona dor vatîş icab nêkeno. Sutunanê çarin dî kokê fiili ra pey wesîla -bî şixulyaya. Ino form şixulnayîş binêna munasîb êsena.

	Çem	Gündüz ¹¹³	Bekî ¹¹⁴	Turgut ¹¹⁵	Pamukçu	Teklîfê Ma
1.Y.O	-	-	-	Mî wî tersnabî	-	Mî keye rijnabî
2.Y.O	-	-	Tu wu remnavî	-	-	To keye rijnabî
3.Y.O/N	-	-	-	-	-	Ey keye rijnabî
3.Y.O/M	-	-	Yê wî remnav	-	-	Ay keye rijnabî
1.Z.O	-	-	-	-	-	Ma keye rijnabî
2.Z.O	-	Şima keye rijnaybî	Şima wu remnavio	-	-	Şima keye rijnabî
3.Z.O	-	-	-	-	-	Înan keye rijnabî

Tablo 18: Obje Nêr a u Fiil Pê Herfa Vengin Qediyeno

¹¹³ Gündüz, r. 269.

¹¹⁴ Bekî, r. 81, 88.

¹¹⁵ Turgut, r. 119.

1.3.1.3.Obje May a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Sutuna dıyın ê tabloyê newyesın dı derheqê maytiya obje dı yo alamet nêseno. Sutuna hiriyın dı wesıla -iv şıxulyaya. Ino form tabloyê hotyesın dı -iv bı. Fam beno ki qey maytiya obje ramotış herfa -ı biya tenik u biya -i. Eyni bedilyayış sutunanê çarın u pancın dı zi êseno. Ini sutunan dı zi wesıla ki tabloyê hotyesın dı -bı bi, semedê mayti ramotış teniki ser vuriyaya u biya -bi.

	Çem	Gündüz ¹¹⁶	Beki ¹¹⁷	Turgut ¹¹⁸	Pamukçu ¹¹⁹	Teklîfê Ma
1.Y.O	-	Mi saye werdîbî	Mı yo non werdiv	Mı ardibi	Mı werdbi	Mı sa werdbi
2.Y.O	-	-	-	-	To werdbi	To sa werdbi
3.Y.O/N	-	Ey qeleme şikîtibî	-	-	Ey werdbi	Ey sa werdbi
3.Y.O/M	-	Aye a ardîbî	Yê yo vara werdiv	-	Ay werdbi	Ay sa werdbi
1.Z.O	-		-	-	Ma werdbi	Ma sa werdbi
2.Z.O	-		-	-	Şıma werdbi	Şıma sa werdbi
3.Z.O	-	Înan zerfete werdîbî	-	-	Înan werdbi	Înan sa werdbi

Tablo 19: Obje May a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno

1.3.1.4.Obje May a u Herfa Peyin a Fiili Vengın a

Sutuna dıyın ê tabloyê vistın dı kokê fiili ra pey herfa -y ameya; labelê ameyişê ına herf luzum nêkeno. Sutuna hiriyın dı kokê fiili ra pey formo xerıpyaye ê -biya u -bı şıklê -via u -v dı ameyo. Sutuna çarın u pancın dı herfa peyin a fiili ya ki -a ya, semedê maytiya obje ramotış bedilyaya u biya -ê u wesıla inê wexti ya ki weziyetê nêrtiya obje dı -bı bi, biya -bi.

	Çem	Gündüz ¹²⁰	Beki ¹²¹	Turgut ¹²²	Pamukçu ¹²³	Teklîfê Ma
1.Y.O	-	-	Mı ya remnavia	Mı ya tersnêbi	Mı sa bırnêbi	Mı sa bırnabi / bırnêbi

¹¹⁶ Gündüz, r. 269.

¹¹⁷ Beki, r. 84, 80

¹¹⁸ Turgut, r. 120.

¹¹⁹ Pamukçu, r. 327

¹²⁰ Gündüz, r. 269.

¹²¹ Beki, r. 81, 88.

¹²² Turgut, r. 119.

¹²³ Pamukçu, r. 270.

2.Y.O	-	-	Tu ya remnavia	-	To sa bîrnêbi	To sa bîrnabi / bîrnêbi
3.Y.O/N	-	Ey dare bîrnaybî	Yi ya remnav	-	Ey sa bîrnêbi	Ey sa bîrnabi / bîrnêbi
3.Y.O/M	-	-	-	-	Ay sa bîrnêbi	Ay sa bîrnabi / bîrnêbi
1.Z.O	-	-	-	-	Ma sa bîrnêbi	Ma sa bîrnabi / bîrnêbi
2.Z.O	-	-	Şîma ya remnavia	-	Şîma sa bîrnêbi	Şîma sa bîrnabi / bîrnêbi
3.Z.O	-	Înan saye herînaybî		-	Înan sa bîrnêbi	Înan sa bîrnabi / bîrnêbi

Tablo 20: Obje May a u Fiil Pê Herfa Vengin Qediyeno

1.3.1.5.Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengin a

Sutuna yoyin ê tabloyê vist u yoyin dî kokê wextê viyerteyê fiili ra pey, bê şexisê zafomarê yoyin teyna wesîla *-bî* ameya. Labelê sutunanê binan dî weziyetêko bin esto. Goreyê ma lazîmo formi wextê viyerteyi yobinan teqîb bikeri. Mesela qey riwayetê wextê viyerteyi tesbitkerdiş lazîmo verco kokê fiili ê wextê viyerteyê sadeyi bêro tesbitkerdiş u dîma zi wesîla riwayetê wextê viyerteyi bêro peyniya inê koki. Ma fiilê *wendişi* ser misal bîdi formul beno *wend+o=wendo*. Qey wextê viyerteyê duri zi lazîmo ino usul bêro teqîbkerdiş. Yani eger obje nêr bo *wend bî*, eger obje may bo *wend bi* u eger obje zafomar bo zi *wendi bi* şîxulnayış luzum keno. Ancax tabloyê vist u yoyin dî fiili ki obje nêgêni şîxulyayi. Ino weziyet dî ini fiilan verco formê wextê viyerteyê sadeyi dî antîş icab keno:

“Ez ameyo, Ez ameya, Tî ameyi, Tî ameya, O ame, A ame, Ma ameyi, Şîma ameyi, Ê ameyi.”

Ma inka zi qey wextê viyerteyê duri fiilê ameyîşi bianci:

“Ez ame biyo, Ez ame biya, Tî ameyi bi, Tî ame biya, O ame bî, A ame bi, Ma ameyi bi, Şîma ameyi bi, Ê ameyi bi.”

Cor dî anciyayışê her dî formanê zemirê *ez* u formê zemir a şexîsa dıyın dî yo ferq êseno. Wesîli *-yo* u *-ya* yi ki wexto viyerteyo sade dî fiila dusnayeyi, wexto viyerteyo dur dî kokê fiilê esas ra qıleyayi u dusiyayi fiilo destegir *-bi* ya. Goreyê rêzbiyayış, lazîm bî ini wesîli, wexto viyerteyo dur dî kokê fiili ra pey biameyên.

Ancax hına êseno ki semedê zıwanşeniki ini wesılı kok ra qıleyayi u ameyi peyniya fiilo destegir *-bi*.

	Çem ¹²⁴	Gündüz ¹²⁵	Beki ¹²⁶	Turgut ¹²⁷	Pamukçu ¹²⁸	Teklîfê Ma
1.Y.O/N	Ez amebî	Ez gêray bîya	Ez remavia	Ez tersêbyo	Ez şı bîya	Ez remabiyo
1.Y.O/M				Ez tersêbya		Ez remabiya
2.Y.O/N	Ti amebî	Ti bermay bîy	Tı remêv	Tı tersêbi	Tu şibi	Tı remayibi
2.Y.O/M	-	Ti bermay bîya	Tı remavia	Tı tersêbya	-	Tı remabiya
3.Y.O/N	O amebî	O vazday bi	Wu remav	Wı tersabı	O şıbı	O remabı
3.Y.O/M	A amebî	A remay bî	Ya remavia	Ya tersêbi	A şibi	A rema bi
1.Z.O	Ma amebî me	Ma remay bîy	Ma remêv	Ma tersêbi	Ma şibim	Ma remayibi
2.Z.O	Şima amebî	Şima remay bî	Şima remêv	Şima tersêbi	Şima şibi	Şima remayibi
3.Z.O	Ê amebî	Ê remay bî	Yi remêv	Yi tersêbi	Ê şibi	Ê remayibi

Tablo 21: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Vengın Qediyeno

1.3.1.6.Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Sutuna dıyn ê tabloyê vist u dıyn dı rêzanê pancın u şeşın dı şexısı yoomarê hiriyın ancıyayi; labelê fiil her dı zemiran dı zi zêpi ancıyayo. Ancıyayişê fiili dı nêrti u maytiya fail ramotış icab keno. Ino zi xu wesıla inê wexti dı keno eşkera. Qey zemirê nêrti wesıla *-bi*, pê orijinalitiya xu şıxulyena, qey zemira mayti zi ina wesıl bena tenık u bena *-bi*. Sutuna hiriyın dı kokê fiili ra pey formo xerıpyaye ê *-biya* u *-bı* şıklê *-via* u *-v* dı ameyo.

Sutuna çarın ê inê tabloyi dı hetê nuştışi ra çend çıyan ser vındertiş icab keno. İnan ra yo, rêzanê yoyın u dıyn dı formê wesıla inê wexti xerıpnayış u herfa vengına ki *-b* ra dıma yena, a herf verniya *-b* eştiş o. Yani herında *vındertiby*o dı *vındertbiyo*

¹²⁴ Çem, r. 157.

¹²⁵ Gündüz, r. 268.

¹²⁶ Beki, r. 82.

¹²⁷ Turgut, r. 118-119.

¹²⁸ Pamukçu, r. 271.

nuştış bes o. Eyni sutun dı pê şexısanê zafomaran anciyayiş dı herfa -e ya heceya dıyın ê fiili bedılyaya u biya -ê. Ino bedılyayiş zi icab nêkeno. Yani herında *ma/şıma/yi vındêrtibi* dı *ma/şıma/yi vındertibi* nuştış bes o.

	Çem	Gündüz ¹²⁹	Beki ¹³⁰	Turgut ¹³¹	Pamukçu	Teklîfê Ma
1.Y.O/N	-	Ez mendbîya	Ez merdivia	Ez vındertibyö	-	Ez mendbiyo
1.Y.O/M				Ez vındertibya		Ez mendbiya
2.Y.O/N	-	Ti ranêkewtîbîy	Tu merdiv	Tı vındertibi	-	Tı mendibi
2.Y.O/M	-	Ti ranêkewtîbîya	Tu merdivia	Tı vındertibya	-	Tı mendbiya
3.Y.O/N	-	O nêkewtîbî	Wu merdiv	Wı vındertibi	-	O mendbi
3.Y.O/M	-	A kewtîbî	Ya merdivia	Ya vındertibi	-	A mendbi
1.Z.O.	-	Ma merdîbîy /merdbîme ¹³²	Ma merdiv	Ma vındêrtibi	-	Ma mendibi
2.Z.O.	-	Şıma vîyartîbîy	Şıma merdiv	Şıma vındêrtibi	-	Şıma mendibi
3.Z.O.	-	Ê werîştîbîy	Yi merdiv	Yi vındêrtibi	-	Ê mendibi

Tablo 22: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno

1.3.1.7. Obje Zafomar a u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Tabloyê vist u hiriyn dı zafomarti, dı gaman dı ameya ramotiş. Gama verin dı heme sutunan dı herfa -î / -i ameya peyniya kokê fiilan. Gama dıyın zi zafomarti, xu wesıla alametê inê wexti dı mojnena. Ina wesıl sutuna dıyın dı -bîy, sutuna hiriyn dı -iv u sutunanê çar u pancın dı zi -bi ya.

Itya dı inê weziyeti ser vındertiş icab keno. Gelo -biy nuştış ya -bi nuştış bînêna hol o? Ina wesıl eslê xu dı yo fiil a. Fiilê *biyayişi* yo. Wext ino fiil bêro antiş qey mayti, nêrti u zafomarti ciya anciyeno. Qey mayti -bi, qey nêrti -bı u qey zafomarti zi -biyi. Mesela *Fatma bi*, *Ehmed bı*, *Fatma u Ehmed biyi*. Eger ma eslê fiili bışixulni lazımo formê -biyi bışixulyo. Tabloyê vist u hiriyn dı teyna sutuna dıyın dı nızdiya

¹²⁹ Gündüz, r. 268.

¹³⁰ Beki, r. 81.

¹³¹ Turgut, r. 119

¹³² Gündüz, r. 267

eslê fiili şıxulyayo; labelê o ca dı zi wesıla ki zafomarti mojnena ca nêgıroto, herında ay dı herfa -y ya miyanci ameya nuştış. Goreyê ma hına nuştış raşt niyo. Çunki herfa -y wesıla zafomarti niya, teyna herfa miyanci ya. Eger waziyeno itya dı zafomarti bêro ramotış, lazımo herfa -y ra pey wesıla zafomarti zi bêro nuştış u fiil şıklê -biyi bıgêro.

	Çem	Gündüz ¹³³	Beki ¹³⁴	Turgut ¹³⁵	Pamukçu ¹³⁶	Teklîfê Ma
1.Y.O	-	Mi şima berdîbîy	Mı dı riêz nuştiv	Mı ârdibi	Mı say werdibi	Mı sayi werdibi
2.Y.O	-	To şima berdîbîy	Tu dı riêz nuştiv	-	To say werdibi	To sayi werdibi
3.Y.O/N	-	Ey şima berdîbîy	Yi dı riêz nuştiv	-	Ey say werdibi	Ey sayi werdibi
3.Y.O/M	-	Aye şima berdîbîy	Yê dı riêz nuştiv	-	Ay say werdibi	Ay sayi werdibi
1.Z.O.	-	Ma şima berdîbîy	Ma dı riêz nuştiv	-	Ma say werdibi	Ma sayi werdibi
2.Z.O.	-	Şima şima berdîbîy	Şima dı riêz nuştiv	-	Şima say werdibi	Şima sayi werdibi
3.Z.O.	-	Înan şima berdîbîy	Înan dı riêz nuştiv	-	Înan say werdibi	Înan sayi werdibi

Tablo 23: Obje Zafomar a u Fiil Pê Herfa Bêveng Qediyeno

1.3.1.8.Obje Zafomar a u Herfa Peyin a Fiili Vengin a

Sutuna dıyın dı hem fiilo esas hem zi fiilo destegir semedê ramotışê zafomarti pê herfa -y qediyayi. Derheqê iney dı, cor dı izahatê tabloyê vist u hiriyın dı eşkera bi. Sutuna hiriyın u çarın dı fiili goreyê diyalekta merkez ancıyayi. Feqet qey fiilê destegiri sutuna hiriyın dı formo xerıpyaye ê -bı şıxulyayo. Sutuna pancın dı zi reyna zê sutuna dıyın qey fiilê esasi dı tesirê zafomartiya obje ramotış -y ya miyanci şıxulyaya; labelê wesıla zafomarti nênusiyya. Ina sutun dı teyna fiili nê, obje zi qey zafomarti herfa -y girota. Herfa -y ameya peyniya nameyê sa u biya say. Çıqas ge ge vatış dı ina -y herında wesıla zafomarti dı bêro şıxulyayış zi ino weziyet dı kêmasi esta. Şıxulyayışê wesıla zafomarti icab keno.

¹³³ Gündüz, r. 105.

¹³⁴ Beki, r. 81.

¹³⁵ Turgut, r. 120

¹³⁶ Pamukçu, r. 287.

	Çem	Gündüz	Beki ¹³⁷	Turgut ¹³⁸	Pamukçu ¹³⁹	Teklîfê Ma
1.Y.O	-	-	Mı dı kitab remnêv	Mı yi tersnêbi	Mı say bırnaybi	Mı sayi bırnayibi
2.Y.O	-	-	Tu dı kitab remnêv	-	To say bırnaybi	Tu sayi bırnayibi
3.Y.O./N	-	Ey darî bırnaybîy	Yi dı kitab remnêv	-	Ey say bırnaybi	Ey sayi bırnayibi
3.Y.O./M	-	-	Yê dı kitab remnêv	-	Ay say bırnaybi	Ay sayi bırnayibi
1.Z.O.	-	-	Ma dı kitab remnêv	-	Ma say bırnaybi	Ma sayi bırnayibi
2.Z.O.	-	-	Şıma dı kitab remnêv	-	Şıma say bırnaybi	Şıma sayi bırnayibi
3.Z.O.	-	-	Yin dı kitab remnêv	-	Înan say bırnaybi	Înan sayi bırnayibi

Tablo 24: Obje Zafomar a u Fiil Pê Herfa Vengin Qediyeno

Qey tabloyanê vist u hiri u vist u çarın dı şıxulyayişê wesıla zafomarti, peyni dı yo çi vatiş luzum keno. Bı xısusiyet şıxulyayişê fiilê destegir dı timiyonêki esta. Raştê qıseyi mesela zaf gıran niya. Teyna usulê qeydeyê zıwani caardış bes o. Wext fiilanê tabloyê vist u çarın ser ra mewzu kritik bıbo weziyet bınêna rehet fam beno. Çunki fiili ki pê herfa vengin qediyeni hem inan zafomarkerdış u hem zi fiilê destegiri formê zafomar dı vatiş, beno ki ca ca bıbo sebebê zıwangırani. İxtilafi corini zi iney ra veciyeni. Labelê eger yo ca dı semedê zıwanşeniki kelime dı yo çi bıbedıyo, kelime ra herf bıkwewo ya zi kelime dı herf bızıdyo, lazımo ınno weziyet verco bêro vatiş u dıma zi pê qeyde izah bıbo.

Weziyeto ki tabloyanê corinan dı yo, derheqê cı dı bê vatişo mehelli ya zi fek yo izahat çin o. Teyna yo ca dı vaciyeno ki; “eger kokê fiili pê herfa vengin bıqediyo wesılanê şexısan dı veng bedılyeno u herfa *-i* ya ki bınatyê *-y* u *-b* dı ya, kona.”¹⁴⁰ Labelê sebebê kotışê ina herf zi zelal niyo.

İtaya dı mesela, pê herfa vengin qediyayişê fiili ra veciyena. Eger ma qeydeyê zıwani teqib bıkeri ina mesela safıkerdış beno rehet. Misal fiilê *bırnayışi* halo sade dı

¹³⁷ Beki, r. 82

¹³⁸ Turgut, r. 119.

¹³⁹ Pamukçu, r. 270.

¹⁴⁰ Gündüz, r. 268.

beno *birna*. Samedê zafomartiya obje fiil dı ramotış, wesıla zafomarti *-i* yena peyniya fiili. Ino weziyet dı beno *burnai*. Itya dı 2 vengini tidıma yeni. Samedê iney ra xelisyayış, herfa miyanci yena binateyê kokê fiili u wesıla zafomarti u fiil beno *burnayi*. Inka zi qey wexti ramotış fiilo destegir *-bı* yeno. Labelê samedê zafomarti ıno fiil zi beno *-biyi*. Peyni dı ma resayi *burnayi biyi*. Beno ıno vatış, bıbo sebebê zıwangırani. Qey iney zi fiilo esas dı nê, ancax fiilo destegir dı herf vıstış mumkun o. Yani eger formê *burnayi biyi* riyê zıwangırani ra tercih nêbıbo, o wext *burnayi bi* tercih kerdış mumkun o.

QISIMÊ YOYIN

LETEYÊ DIYIN

2. WEXTO HİRA

Ino wext pê nameyanê Demewo Fire¹⁴¹, Demo Hîra¹⁴², Fiilê Demhira¹⁴³ name biyo. Qey formê wextê hirayi dı fiili antışi, verco kokê wextê hirayi yeno tesbitkerdış. Eger kokê fiili pê herfa bêveng bıqediyo, kok ra pey wesıla *-en*, eger kokê fiili pê herfa vengın bıqediyo zi kok ra pey wesıla *-n* yena. Iney ra pey zi wesıla şexısı yena u ancıyayış tamam beno.

2.1. Wexto Hira Dı antışê fiilan

Wexto hira dı ancıyayışê fiilan hot tabloyan dı kritik biyo.

2.1.1. Fiil Bı Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Sutuna yoyin ê tabloyê vist u pancın dı fiilê *wendışi* şıxulyayo. Kokê wextê hirayi ê inê fiili *-wan* o. Kok ra pey wesıla wextê hirayi *-en* yena u fiil beno *wanen* u iney ra pey zi pê wesılanê şexısan ancıyayışê cı tamam beno. Eyni tablo dı sutuna dıyın dı fiilê *veşnayışi*, ê hiriyn dı fiilê *nuştışi*, ê çarın dı *tersnayışi* bı ino hal ancıyayışi. Labelê fiilê *werdıšo* ki sutuna pancın dı şıxulyayo ey ser vındertiş icab keno. Ino weziyet tabloyanê 26, 27 u 28ın dı izah beno.

	Çem ¹⁴⁴	Gündüz ¹⁴⁵	Beki ¹⁴⁶	Turgut ¹⁴⁷	Pamukçu ¹⁴⁸	Teklîfê Ma
1.Y.O/N	Ez wanena	Ez veşnena	Ez nusena	Ez tersneno	Ez wena	Ez waneno
1.Y.O/M				Ez tersnena		Ez wanena
2.Y.O/N	Ti wanena	Ti veşnenî	Tı nusêni	Tı tersneni	Tu wenê	Tı waneni
2.Y.O/M	-	Ti veşnena	Tı nusena	Tı tersnena	-	Tı wanena

¹⁴¹ Pamukçu, r. 116.

¹⁴² Çem, r. 149.

¹⁴³ Beki, r. 82.

¹⁴⁴ Çem, r. 149.

¹⁴⁵ Gündüz, r. 209.

¹⁴⁶ Beki, r. 83.

¹⁴⁷ Turgut, r. 105.

¹⁴⁸ Pamukçu, r. 294.

3.Y.O/N	O waneno	O veşneno	Wu nuseno	Wı tersnenu	O weno	O waneno
3.Y.O/M	A wanena	A veşnena	Ya nusena	Ya tersnena	A wena	A wanena
1.Z.O	Ma wanenî me	Ma veşnenî/ ê	Ma nusêni	Ma tersneni	Ma wenê / wem/wenî m	Ma wanenî
2.Z.O	Şıma wanenê	Şıma veşnenî	Şıma nusêni	Şıma terneni	Şıma wenê	Şıma wanenî
3.Z.O	Ê wanenê	Ê veşnenî	Yi nusêni	Yi tersneni	Ê wenê	Ê wanenî

Tablo 25: Fiil Bı Obje yo u Pê Herfa Bêveng Qediyeno

Fiilê werdişo ki sutuna pancın ê tabloyê vist u pancın dı şıxulyayo, eger goreyê formulê wextê hirayi bêro antiş lazımo bı şeklê *wer+en=weren+* wesıla şexısı bêro antiş. Feqet ze ku tablo dı êseno qey kokê wextê hirayi *-wer nê, -w* şıxulyaya. Bı fiilê *werdişi, fiilanê ardiş, berdiş, girotiş, kerdış u vindertiş* dı zi ına timiyonêki êsena. Ini fiilan miyanê fiilanê bêqeydeyan dı hesabnayış zaf raşt nêseno. Itya dı bêqeydeti ra wet weziyetê kotışê vengên êseno. Çunki bê ini 6 fiilan heme fiili ki bı qeydeyi u weziyetê kokê wextê hirayi dı herfa inan a peyin *-r wa, ıno* wext dı ına herf ra pey wesıla wextê hirayi *-en* geni, dıma zi pê wesıla şexısı ancıyeni. Halê hazır ini 6 fiilan dı zi ıno weziyet fekê Modan (Mutki) dı mıntıqayê Buban dı şıxulyeno.

	Ardış	Berdiş	Gırotış	Kerdiş	Vındertiş	Werdiş
1.Y.O/N	Ez areno	Ez bereno	Ez gireno	Ez kereno	Ez vındereni	Ez wereno
1.Y.O/M	Ez arena	Ez berena	Ez girena	Ez kerena	Ez vındereni	Ez werena
2.Y.O/N	Tı areni	Tı bereni	Tı gireni	Tı kereni	Tı vındereni	Tı wereni
2.Y.O/M	Tı arena	Tı berena	Tı girena	Tı kerena	Tı vındereni	Tı werena
3.Y.O/N	O areno	O bereno	O gireno	O kereno	O vındereni	O wereno
3.Y.O/M	A arena	A berena	A girena	A kerena	A vındereni	A werena
1.Z.O.	Ma areni	Ma bereni	Ma gireni	Ma kereni	Ma vındereni	Ma wereni
2.Z.O.	Şıma areni	Şıma bereni	Şıma gireni	Şıma kereni	Şıma vındereni	Şıma wereni
3.Z.O.	Ê areni	Ê bereni	Ê gireni	Ê kereni	Ê vındereni	Ê wereni

Tablo 26: Fekê Modan Dı Ancıyayışê 6 Fiilanê Xısusıyan

Tabloyanê vist u hotın u vist u heştın dı zi fiili ki wexto hira dı kokê cı pê herfa *-r* qediyeno, wexto hira dı ancıyayışê inan diyayo.

	Çırayış	Esterdiş	Fırayış	Gêrayış	Gurayış	Merdiş
1.Y.O/N	Ez çireno	Ez estereno	Ez fireno	Ez gêreno	Ez gureno	Ez mireno
1.Y.O/M	Ez çirena	Ez esterena	Ez firena	Ez gêrena	Ez gurena	Ez mirena
2.Y.O/N	Tı çireni	Tı estereni	Tı fireni	Tı gêreni	Tı gureni	Tı mireni
2.Y.O/M	Tı çirena	Tı esterena	Tı firena	Tı gêrena	Tı gurena	Tı mirena
3.Y.O/N	O çireno	O estereno	O fireno	O pereno	O gureno	O mireno
3.Y.O/M	A çirena	A esterena	A firena	A gêrena	A qarena	A mirena
1.Z.O.	Ma çireni	Ma estereni	Ma fireni	Ma gêreni	Ma gureni	Ma mireni
2.Z.O.	Şıma çireni	Şıma estereni	Şıma fireni	Şıma gêreni	Şıma gureni	Şıma mireni
3.Z.O.	Ê çireni	Ê estereni	Ê fireni	Ê gêreni	Ê gureni	Ê mireni

Tablo 27: Wexto Hira Dı Anciyayışê Fiilan

	Omardış	Perayış	Qarayış	Qırayış	Terdiş	Varayış
1.Y.O/N	Ez omareno	Ez pereno	Ez qareno	Ez qireno	Ez tereno	Ez vareno
1.Y.O/M	Ez omarena	Ez perena	Ez qarena	Ez qirena	Ez terena	Ez varena
2.Y.O/N	Tı omareni	Tı pereni	Tı qareni	Tı qireni	Tı tereni	Tı vareni
2.Y.O/M	Tı omarena	Tı perena	Tı qarena	Tı qirena	Tı terena	Tı varena
3.Y.O/N	O omareno	O pereno	O qareno	O qireno	O tereno	O vareno
3.Y.O/M	A omarena	A perena	A qarena	A qirena	A terena	A varena
1.Z.O.	Ma omareni	Ma pereni	Ma qareni	Ma qireni	Ma tereni	Ma vareni
2.Z.O.	Şıma omareni	Şıma pereni	Şıma qareni	Şıma qireni	Şıma tereni	Şıma vareni
3.Z.O.	Ê omareni	Ê pereni	Ê qareni	Ê qireni	Ê tereni	Ê vareni

Tablo 28: Wexto Hira Dı Anciyayışê Fiilan

2.1.2. Fiil Bı Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a

Sutuna çarın ê tabloyê vist u newın dı fiilê *ardışi* formê fekê merkez dı şıxulyayo. Kokê fiili biyo –u, ıno kok ra pê wesıla ınê wexti –n ameya. Dıma zi pê wesılanê şexısan ancıyayış tamam biyo.

	Çem	Gündüz	Beki	Turgut	Pamukçu	Teklîfê Ma
1.Y.O/N	-	-	-	Ez un(o)/ano	-	Ez dano
1.Y.O/M				Ez una		Ez dana
2.Y.O/N	-	-	-	Tı uni	-	Tı dani
2.Y.O/M	-	-	-	Tı una	-	Tı dana
3.Y.O/N	-	-	-	Wı unu	-	O dano
3.Y.O/M	-	-	-	Ya una	-	A dana
1.Z.O.	-	-	-	Ma uni	-	Ma dani
2.Z.O.	-	-	-	Şıma uni	-	Şıma dani
3.Z.O.	-	-	-	Yi uni	-	Ê dani

Tablo 29: Fiil Bı Obje yo u Pê Herfa Vengin Qediyeno

2.1.3. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Sutuna dıyn, hiriyn u çarın dı fiili *veşayiş*, *remayiş* u *tersayişi* şıxulyayi. İnı fiili bıqeyde yi. Fiilan kokê wextê hirayi ra pey wesıla wextê hirayi girota, fiili dıma zi pê wesılanê şexısan ancıyayi. Sutuna hiriyn dı rêzanê hiriyn u newın dı heceya dıyn a fiili dı herfa *-e* bedılyaya u biya *-ê*. Diyalekta merkez dı ca ca mo bedılyayiş esto.

	Çem ¹⁴⁹	Gündüz ¹⁵⁰	Beki ¹⁵¹	Turgut ¹⁵²	Pamukçu ¹⁵³	Teklîfê Ma
1.Y.O/N	-	Ez veşena	Ez remena	Ez terseno	-	Ez veşeno
1.Y.O/M				Ez tersena		Ez veşena
2.Y.O/N	-	Ti veşenî	Tı remêni	Tı terseni	-	Tı veşeni
2.Y.O/M	-	Ti veşena	Tı remena	Tı tersena	-	Tı veşena
3.Y.O/N	-	O veşeno	Wu remeno	Wı tersenu	-	O veşeno
3.Y.O/M	-	A veşena	Ya remena	Ya tersena	-	A veşena
1.Z.O	-	Ma veşenî/ ê	-	Ma terseni	-	Ma veşeni

¹⁴⁹ Çem, r. 149.

¹⁵⁰ Gündüz, r. 209.

¹⁵¹ Beki, r. 83.

¹⁵² Turgut, r. 105.

¹⁵³ Pamukçu, r. 294.

2.Z.O	-	Şima veşenî	-	Şima terseni	-	Şima veşeni
3.Z.O	-	Ê veşenî	Yi remêni	Yi terseni	-	Ê veşeni

Tablo 30: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno

2.1.4. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengin a

Tabloyê hiris u yoyin dî fiilan qey wextê hirayî wesîla *-n* girota, dîma zi wesîla şexisî ameya. Sutuna pancin dî yo istisna esta. Rêza hotin dî fiilê *şiyayîşî* qey şexisê dîyin ê zafomari şiklê *şim* dî anciyayo.

	Çem ¹⁵⁴	Gündüz ¹⁵⁵	Beki	Turgut	Pamukçu ¹⁵⁶	Teklîfê Ma
1.Y.O/N	Ez êna	Ez şona	-	-	Ez şina	Ez şino
1.Y.O/M				-		Ez şina
2.Y.O/N	Ti êna	Ti şonî	-	-	Tu şinê	Tı şini
2.Y.O/M	-	Ti şona	-	-	-	Tı şina
3.Y.O/N	O êno	O şono	-	-	O şino	O şino
3.Y.O/M	A êna	A şona	-	-	A şina	A şina
1.Z.O.	Ma ênîme	Ma şonî	-	-	Ma şim	Ma şini
2.Z.O.	Şima ênê	Şima şonî	-	-	Şima şinê	Şima şini
3.Z.O.	Ê ênê	Ê şonî	-	-	Ê şinê	Ê şini

Tablo 31: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Vengin Qediyeno

2.2. Hikayeyê Wextê Hirayî

Ino wext zi yo formê wextê viyerteyî yo. Çunki guri ameyo kerdış. Labelê wextê biyayîşê gureyî dî yo dewami bibi. Esasê ini wexti dî, kokê wextê viyerteyî ê fiili esto. Kokê fiil ra pey wesîla hikaye yena. Itya dî fiil wesîla şexisî nêgeno.

2.2.1. Hikayeyê Wextê Hirayî Dî Antîşê Fiilan

Hikayeya Wextê Hirayî çar tabloyan dî ameya kritikkerdış.

¹⁵⁴ Çem, r. 149

¹⁵⁵ Gündüz, r. 98

¹⁵⁶ Pamukçu, r. 277

2.2.1.1. Fiil Bı Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Tabloyê hiris u diyin dı fiili *wendış, pewtış, nuştış, tersnayış u werdışi* şıxulyayi. Ino tablo dı hetê şıxulyayışê wesıla hikaye ra ixtilaf êseno. Weziyetê hikaye sutunanê yoyin u diyin dı pê *-êne*, sutuna hiriyan dı pê *-ên*, sutuna çarin dı pê *-ênı*, sutuna pancın dı zi pê *-ê* ameyo ramotış.

	Çem ¹⁵⁷	Gündüz ¹⁵⁸	Beki ¹⁵⁹	Turgut ¹⁶⁰	Pamukçu ¹⁶¹	Teklîfê Ma
1.Y.O	Mi wendêne	Mi pewtêne	-	Mı tersnênı	Mı werdê	Mı wendên
2.Y.O	To wendêne	To pewtêne	Tu nuştên		Tu werdê	Tu wendên
3.Y.O./N	Ey wendêne	Ey pewtêne	Rustêm wendên	-	Êy werdê	Ey wendên
3.Y.O./M	Aye wendêne	Aye pewtêne	Leyla non potên	-	Ay werdê	Ay wendên
1.Z.O.	Ma wendêne	Ma pewtêne	Ma wêndên	-	Ma werdê	Ma wendên
2.Z.O.	Şima wendêne	Şima pewtêne	-	-	Şima werdê	Şima wendên
3.Z.O.	Înan wendêne	Înan pewtêne	Feqion wêndên	-	Înan werdê	Înan wendên

Tablo 32: Fiil Bı Obje yo u Pê Herfa Bêveng Qediyeno

2.2.1.2. Fiil Bı Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a

Tabloyê hiris u hiriyan dı fiili *dayış, tersnayış, çeraynayış, awdayış u hewadayışi* şıxulyayi. Kokê inı fiilan *da, tersna, çerayna, awda u hewada* yi. Sutuna diyin dı kokê fiili ra pey herfa miyanci -y ameya u ay ra pey zi pê ameyişê wesıla wexti *-êne* ancıyayışê fiili tamam biyo. Sutuna çarin dı herfa peyin a kokê fiili *-a* kota u wesıla wexti *-ênı* ameya peyniya kokê fiili. Sutuna pancın dı kokê fiili verco herfa miyanci girota, dıma zi qey wesıla wexti *-ê* şıxulyaya.

¹⁵⁷ Çem, r. 156.

¹⁵⁸ Gündüz, r. 251.

¹⁵⁹ Beki r. 96. Nuştog hikayeya wextê inkayini u hikayeya wextê hirayi zêpi qebl kenô. rp. 65

¹⁶⁰ Turgut, r. 122.

¹⁶¹ Pamukçu, r. 324.

	Çem ¹⁶²	Gündüz ¹⁶³	Beki ¹⁶⁴	Turgut ¹⁶⁵	Pamukçu ¹⁶⁶	Teklîfê Ma
1.Y.O	-	Mi dayêne	-	Mı tersnêni	Mı...çeraynayê	Mı dayên
2.Y.O	-	To dayêne	-	-	-	Tu dayên
3.Y.O./N	-	Ey dayêne	-	-	-	Ey dayên
3.Y.O./M	-	Aye dayêne	-	-	-	Ay dayên
1.Z.O.	-	Ma nêdayêne	-	-	Ma...awdayê	Ma dayên
2.Z.O.	-	Şima dayêne	-	-	-	Şima dayên
3.Z.O.	-	Înan dayêne	-	-	Teleban...hewa dayê	Înan dayên

Tablo 33: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Vengın Qediyeno

2.2.1.3.Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyın Fiili Vengın a

Tabloyê hırıs u çarın dı fiili ki kokê inan pê herfa vengın qediyayo ca geni. Wesıla wexti zi pê herfa vengın dest pêkena. Iney ra heme sutunan dı yo formo ciya êseno. Sutuna yoyın dı kokê fiili *-ame* yo. Itya dı herfa peyın a kokê fiili *-e* kota u ay ra pey wesıla wexti ameya. Sutuna dıyın dı kokê fiili ra pey verco herfa miyanci *-y* ameya, ay ra dıma zi wesıla wexti ameya. Sutuna hiriyan dı zi zê sutuna yoyın herfa vengına peyın a kokê fiili kota u dıma zi wesıla wexti ameya. Sutuna pancın dı kokê fiili ra pey herfa miyanci ameya, ay ra pey zi qey wesıla wexti teyna *-ê* şıxulyaya.

	Çem ¹⁶⁷	Gündüz ¹⁶⁸	Beki ¹⁶⁹	Turgut ¹⁷⁰	Pamukçu ¹⁷¹	Teklîfê Ma
1.Y.O	Ez amêne	Ez bîyêne karker	-	Ez tersên	Ez şiyê	Ez ameyên
2.Y.O	Ti amêne	Ti bîyêne karker	-	Tı tersên	Tu şiyê	Tı ameyên
3.Y.O./N	O amêne	O bîyêne karker	-	Wı tersên	O şiyê	O ameyên

¹⁶² Çem, r. 156.

¹⁶³ Gündüz, r. 251.

¹⁶⁴ Beki, r. 96.

¹⁶⁵ Turgut, r. 122.

¹⁶⁶ Pamukçu, r. 324-325.

¹⁶⁷ Çem, r. 156.

¹⁶⁸ Gündüz, r. 187.

¹⁶⁹ Beki, r. 96.

¹⁷⁰ Turgut, r. 121.

¹⁷¹ Pamukçu, r. 324.

3.Y.O/M	A amêne	A bîyêne karker	-	Ya tersên	A şiyê	A ameyên
1.Z.O.	Ma amêne	Ma bîyêne karker	Ma ...omên	Ma tersên	Ma şiyê	Ma ameyên
2.Z.O.	Şima amêne	Şima bîyêne karker	-	Şima tersên	Şima şiyê	Şima ameyên
3.Z.O.	Ê amêne	Ê bîyêne karker	-	Yi tersên	Ê şiyê	Ê ameyên

Tablo 34: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Vengî Qediyeno

2.2.1.4.Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Tabloyê hîris u pancîn dî fiili pê herfa bêveng qediyeni. Fiilan kok ra pey wesîla wextî girota u ancîyayîş temam biyo. Qey wesîla wextî, sutuna dîyîn dî *-êne*, sutuna çarîn dî *-ên* u sutuna pancîn dî zi *-ê* şixulyaya.

	Çem	Gündüz ¹⁷²	Beki ¹⁷³	Turgut ¹⁷⁴	Pamukçu ¹⁷⁵	Teklîfê Ma
1.Y.O	-	Ez merdêne?	-	Ez vîndertên	Ez kewtê	Ez merdên
2.Y.O	-	Tî merdêne	-	Tî vîndertên	-	Tî merdên
3.Y.O./N	-	O merdêne	-	Wî vîndertên	-	O merdên
3.Y.O/M	-	A merdêne	-	Ya vîndertên	-	A merdên
1.Z.O.	-	Ma nêmerdêne?	-	Ma vîndertên	-	Ma merdên
2.Z.O.	-	Şima merdêne	-	Şima vîndertên	-	Şima merdên
3.Z.O.	-	Ê merdêne	Mêşney çêrdên	Yî vîndertên	-	Ê merdên

Tablo 35: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno

¹⁷² Gündüz, r. 249.

¹⁷³ Beki, r. 96

¹⁷⁴ Turgut, r. 121.

¹⁷⁵ Pamukçu, r. 324.

QISIMÊ YOYIN

LETEYÊ HİRİYIN

3.WEXTO INKAYIN

Ino wext zê wextanê binan pê ciya nameyan name biyo. Demo Nikayîn,¹⁷⁶ Demewo Naçeç,¹⁷⁷ Dema Hazır.¹⁷⁸

Wexto inkayın dı anciyayişê fiili, zê wextê hirayi yo. Fiili ki kokê cı pê herfa bêveng bıqediyo wesıla *-en*, êyi ki kokê cı pê herfa vengın bıqediyo zi wesıla *-n* geni.

Bınateyê her 2 wextan dı teyna ferqê partikela wextê inkayını esto. Faili ra pey partikela wextê inkayını şıxulyena. Labelê ca ca wexto inkayın bê partikel, zê wextê hirayi anciyeno.

3.1. Wexto Inkayın Dı Antişê Fiilan

Wexto inkayın çar tabloyan dı kritik biyo.

3.1.1. Fiil Bı Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Sutuna yoyin ê tabloyê hiris u şeşın dı qey wextê inkayını ramotiş partikela *-yo* şıxulyaya. Teyna rêza yoyin dı *-o* şıxulyayo. İtya dı ze ku êseno herfa *-y* kota. Sutuna diyın dı qey wextê inkayını yo partikel nêşıxulyaya, fiil formê wextê hirayi dı anciyayo. Sutuna hiriyn, çarın u pancın dı partikela wextê inkayını goreyê nêrti, mayti u zafomarti ciya forman dı anciyaya. Sutuna hiriyn u çarın dı qey mayti *-ha*, qey nêrti *-ho* şıxulyayo. Qey zafomarti sutuna hiriyn dı *-hey*, sutuna çarın dı zi *-hê* şıxulyayo. Sutuna pancın dı qey mayti *-ya*, qey nêrti *-yo*, qey zafomarti zi *-yé* şıxulyayo. Sutuna pancın dı zi zê sutuna yoyin qey şexisê yoyini teyna *-o* şıxulyayo.

¹⁷⁶ Çem, r. 148.

¹⁷⁷ Pamukçu, r. 296.

¹⁷⁸ Beki, r. 93.

	Çem ¹⁷⁹	Gündüz ¹⁸⁰	Beki ¹⁸¹	Turgut ¹⁸²	Pamukçu ¹⁸³	Teklîfê Ma
1.Y.O/N	Ezo	Ez wena	Ez ha	Ez ho	Ez o wena	Ez ho
1.Y.O/M	wanena		derzena	tersneno Ez ha tersnena		waneno Ez ha wanena
2.Y.O/N	Ti yo wanena	Ti wenî	Tî hey derzeni	Tî hê tersneni	Tu yê wenê	Tî hê waneni
2.Y.O/M	-	Ti wena	Tî ha derzena	Tî ha tersnena	-	Tî ha wanena
3.Y.O/N	O yo waneno	O weno	Wu ho derzeno	Wî ho tersnenu	O yo weno	O ho waneno
3.Y.O/M	A yo wanena	A wena	Ya ha derzena	Ya ha tersnena	A ya wena	A ha wanena
1.Z.O.	Ma yo wanenîme	Ma wenîme	Ma hey derzeni	Ma hê tersneni	Ma yê wenê/ wenim	Ma hê waneni
2.Z.O.	Şima yo wanenê	Şima wenî	Şima hey derzeni	Şima hê tersneni	Şima yê wenê	Şima hê waneni
3.Z.O.	Ê yo wanenê	Ê wenî	Yî hey derzeni	Yî hê tersneni	Ê yê wenê	Ê hê waneni

Tablo 36: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Bêveng Qediyeno

3.1.2. Fiil B1 Obje yo Herfa Peyin a Fiili Vengin a

Tabloyê hîris u hotin dî fiili *ronayîş u dayîşî* şixulyayî. Fiilan kok ra pey wesîla wexti -n girota, dîma zi pê wesîla şexîsî ancîyayîşê cî temam biyo.

	Çem	Gündüz ¹⁸⁴	Beki ¹⁸⁵	Turgut	Pamukçu	Teklîfê Ma
1.Y.O/N	-	Ez ronana	Ez ha dona	-	-	Ez ho dano
1.Y.O/M				-		Ez ha dana
2.Y.O/N	-	Tî ronanî	Tî hey doni	-	-	Tî hê dani
2.Y.O/M	-	Tî ronana	Tî ha dona	-	-	Tî ha dana
3.Y.O/N	-	O ronano	Wu ho dono	-	-	O ho dano
3.Y.O/M	-	A ronana	Ya ha dona	-	-	A ha dana

¹⁷⁹ Çem, r. 148.

¹⁸⁰ Gündüz, r. 201.

¹⁸¹ Beki, r. 94.

¹⁸² Turgut, r. 102.

¹⁸³ Pamukçu, r. 296.

¹⁸⁴ Gündüz, r. 203

¹⁸⁵ Beki, r. 94

1.Z.O.	-	Ma ronani	Ma hey doni	-	-	Ma hê dani
2.Z.O.	-	Şima ronani	Şima hey doni	-	-	Şima hê dani
3.Z.O.	-	Ê ronani	Yii hey doni	-	-	Ê hê dani

Tablo 37: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Vengin Qediyeno

3.1.3. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Ino tablo dî zê tabloyanê binan ê wextê inkayini, bê sutuna diyin sutunanê binan dî faili ra pey partikela wextê inkayini ameya, dîma zi fiil pê wesîla şexîsî ancîyayo. Sutuna diyin dî zi wexto inkayin, zê wextê hirayî ancîyayo. Sutuna hiriya dî qey formanê zafomarti *-hê* şîxulyayo, labelê eyî nuştoği sutuna hiriya ê tabloyanê 36, 37 u 39in dî qey zafomarti *-hey* şîxulnayo.

	Çem	Gündüz ¹⁸⁶	Beki ¹⁸⁷	Turgut ¹⁸⁸	Pamukçu	Teklîfê Ma
1.Y.O/N	-	Ez mirena	Ez ha wuyena	Ez ho tersen(o)	-	Ez ho terseno
1.Y.O/M				Ez ha tersen(a)		Ez ha tersena
2.Y.O/N	-	Tî mirenî	Tî hê wuyêni	Tî hê terseni	-	Tî hê terseni
2.Y.O/M	-	Tî mirena	Tî ha wuyena	Tî ha tersena	-	Tî ha tersena
3.Y.O/N	-	O mireno	Wu ho wuyeno	Wî ho tersenu	-	O ho terseno
3.Y.O/M	-	A mirena	Ya ha wuyena	Ya ha tersena	-	A ha tersena
1.Z.O.	-	Ma mirenî	Ma hê wuyêni	Ma hê terseni	-	Ma hê terseni
2.Z.O.	-	Şima mirenî	Şima hê wuyêni	Şima hê terseni	-	Şima hê terseni
3.Z.O.	-	Ê mirenî	Yîi hê wuyêni	Yî hê terseni	-	Ê hê terseni

Tablo 38: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno

¹⁸⁶ Gündüz, r. 202

¹⁸⁷ Beki, r. 94.

¹⁸⁸ Turgut, r. 101.

3.1.4. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a

Kokê fiilan pê herfa vengın qediyeno, iney ra, qey wexti ramotış wesıla -n şıxulyaya. Anciyayişê fiilan pê wesıla şexısı tamam biyo. Bê sutuna dıyn faili ra pey partikela wextê inkayını şıxulyaya.

	Çem ¹⁸⁹	Gündüz ¹⁹⁰	Beki ¹⁹¹	Turgut	Pamukçu ¹⁹²	Teklîfê Ma
1.Y.O/N	Ezo êna	Ez şona	Ez ha şına	-	Ez o şına	Ez ho şıno
1.Y.O/M				-		Ez ha şına
2.Y.O/N	Ti yo êna	Ti şonî	Tı hey şını	-	Tu yê şınê	Tı hê şını
2.Y.O/M		Tı şona	Tı ha şına	-		Tı ha şına
3.Y.O/N	O yo êno	O şono	Wu ho şıno	-	O yo şıno	O ho şıno
3.Y.O/M	A yo êna	A şona		-	A ya şına	A ha şına
1.Z.O.	Ma yo ênime	Ma şonî	Ma hey şını	-	Ma yê şınê	Ma hê şını
2.Z.O.	Şıma yo ênê	Şıma şonî	Şıma hey şını	-	Şıma yê şınê	Şıma hê şını
3.Z.O.	Ê yo ênê	Ê şonî	Yii hey şını		Ê yê şınê	Ê hê şını

Tablo 39: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Vengın Qediyeno

3.2. Hikayeya Wextê Inkayını

Ino wext pê nameyanê *Demo Vîyarteyo Nikayin*,¹⁹³ *Demewo Verino Dewami*,¹⁹⁴ *Fiilê Demhazıra Verin*¹⁹⁵ name biyo. Binateyê hikayeyê wextê hirayi u hikayeya wextê inkayını dı hetê ancıyayişê fiili ra yo ferq çin o. Her dı wexti zêpi ancıyeni.

3.2.1. Hikayeya Wextê Inkayını Dı Antışê Fiilan

Hikayeya Wextê Inkayını dı ancıyayişê fiili çar tabloyan dı izah biyo.

¹⁸⁹ Çem, r. 148.

¹⁹⁰ Gündüz, r. 199.

¹⁹¹ Beki, r. 95.

¹⁹² Pamukçu, r. 296.

¹⁹³ Çem, r. 156.

¹⁹⁴ Pamukçu, r. 322.

¹⁹⁵ Beki, r. 95.

3.2.1.1. Fiil Bı Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Qey inê wexti ramotış eyni wesıl hiri forman dı şıxulyaya. Sutanane yoyin u dıyın dı *-êne*, sutunane hiriyn u çarın dı *-ên* şıxulyayi, sutuna pancın dı zi teyna *-ê* şıxulyaya.

	Çem ¹⁹⁶	Gündüz ¹⁹⁷	Beki ¹⁹⁸	Turgut ¹⁹⁹	Pamukçu ²⁰⁰	Teklîfê Ma
1.Y.O	Mi wendêne	Mi pewtêne	-	Mı ardên	Mı werdê	Mı werdên
2.Y.O	To wendêne	To pewtêne	Tu...nuştên	-	To werdê	To werdên
3.Y.O./N	Ey wendêne	Ey nêpewtêne	Rustem...wendên	-	Ey werdê	Ey werdên
3.Y.O/M	Aye wendêne	Aye pewtêne	Leyla...potên	-	Ay werdê	Ay werdên
1.Z.O.	Ma wendêne	Ma pewtêne	Ma wêndên	-	Ma werdê	Ma werdên
2.Z.O.	Şima wendêne	Şima pewtêne	-	-	Şima werdê	Şima werdên
3.Z.O.	Înan wendêne	Înan pewtêne	Feqion...wêndên	-	Înan werdê	Înan werdên

Tablo 40: Fiil Bı Obje yo u Pê Herfa Bêveng Qediyeno

3.2.1.2. Fiil Bı Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a

Sutuna dıyın ê tabloyê çoras u yoyin dı kokê fiili ra pey -y ya miyanci ameya, ay dima zi wesıla inê wexti ameya. Sutuna çarın dı fiile tersnayışi şıxulyayo. Kokê fiili *-tersna* yo. Herfa peyin kokê fiili ra kota u wesıla wexti ameya peyniya fiili. Sutuna pancın dı fiili piyabesteyi şıxulyayi; labelê ıtya dı hiri heme misalan dı zi wesıla wexti ameya peyniya *-dayişi*. Sutuna dıyın dı wesıla *-êne* şıxulyaya, sutuna pancın dı teyna wesıla *-ê* şıxulyaya.

	Çem	Gündüz ²⁰¹	Beki	Turgut ²⁰²	Pamukçu ²⁰³	Teklîfê Ma
1.Y.O	-	Mi dayêne	-	Mı tersnên		Mı dayên

¹⁹⁶ Çem, r. 156.

¹⁹⁷ Gündüz, r. 251.

¹⁹⁸ Beki, r. 96.

¹⁹⁹ Turgut, r. 122.

²⁰⁰ Pamukçu, r. 324.

²⁰¹ Gündüz, r. 251.

²⁰² Turgut, r. 121.

²⁰³ Pamukçu, r. 324.

2.Y.O	-	To nêdayêne	-	-		To dayên
3.Y.O./N	-	Ey dayêne	-	-	Seferi... awdayê	Ey dayên
3.Y.O./M	-	Aye dayene?	-	-		Ay dayên
1.Z.O.	-	Ma nêdayêne?	-	-	Ma ...awdayê	Ma dayên
2.Z.O.	-	Şima dayêne	-	-		Şima dayên
3.Z.O.	-	Înan dayêne	-	-	Teleban... hewadayê	Înan dayên

Tablo 41: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Vengî Qediyeno

3.2.1.3. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyî a Fiili Bêveng a

Sutuna dîyî a tabloyê çoras u dîyî dî kokê fiili ra pey wesîla *-êne* ameya. Sutuna hiriyî dî wesîla *-ên* şixulyaya. Sutuna çarî dî kokê fiili ra pey wesîla *-yen* şixulyaya; labelê tedî herfa vengî a heceya peyî a fiili *-e* zi bedîlyaya u biya *-ê*. Sutuna pancî dî zi teyna wesîla *-ê* şixulyaya.

	Çem	Gündüz ²⁰⁴	Beki ²⁰⁵	Turgut ²⁰⁶	Pamukçu ²⁰⁷	Teklîfê Ma
1.Y.O	-	Ez merdêne?	-	Ez vîndêrtîyen	...ez kewtê..	Ez merdên
2.Y.O	-	Tî merdêne	-	Tî vîndêrtîyen	-	Tî merdên
3.Y.O./N	-	O nêmerdêne	Roej vêjên	Wî vîndêrtîyen	-	O merdên
3.Y.O./M	-	A merdêne	-	Ya vîndêrtîyen	-	A merdên
1.Z.O.	-	Ma nêmerdêne?	Ma xevîtên	Ma vîndêrtîyen	-	Ma merdên
2.Z.O.	-	Şima merdêne	-	Şima vîndêrtîyen	-	Şima merdên
3.Z.O.	-	Ê nêmerdêne	Varey lotên	Yî vîndêrtîyen	-	Ê merdên

Tablo 42: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno

²⁰⁴ Gündüz, r. 249.

²⁰⁵ Beki, r. 96.

²⁰⁶ Turgut, r. 121.

²⁰⁷ Pamukçu, r. 324.

3.2.1.4. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a

Sutunanê yoyın, dıyın u hiriyn dı fiilê ameyîşî şıxulyayo. Hiri heme sutunan dı zi anciyayış dı ferq esto. Sutuna yoyın dı *amêne*, yani *am+êne*, sutuna dıyın dı *ameyêne*, yani *ame+y+ênê*, sutuna hiriyn dı zi *omên*, yani *om+ên* şıxulyayi. Sutunanê yoyın u hiriyn dı kokê fiili ra herfa vengın erziyaya u wesıla wexti ameya peyniya kokê fiili. Sutuna dıyın dı kokê fiili ra çiyêk nêameyo eştış; wesıla *-êne* ameya peyniya fiili. Labelê fiil zi pê herfa vengın qediyeno, ıno sebeb ra -y ya miyanci kota bıateyê kokê fiili u wesıl. Sutuna çarın dı kokê fiili pê herfa vengın qediyeno. Ina herf erziyaya u wesıl ameya peyniya cı. Sutuna pancın dı zi herfa *-ê* qey inê wexti ramotış ameya peyniya kokê fiili. La ıtya dı zi kokê fiili pê herfa vengın qediyeno. Riyê tidıma ameyîşê dı vengınan ra herfa miyanci ameya şıxulyayış.

	Çem ²⁰⁸	Gündüz ²⁰⁹	Beki ²¹⁰	Turgut ²¹¹	Pamukçu ²¹²	Teklîfê Ma
1.Y.O	Ez amêne	Ez ameyêne	-	Ez tersên	Ez şiyê	Ez ameyên
2.Y.O	Ti amêne	Ti ameyêne?	-	Tı tersên	Tu şiyê	Tı ameyên
3.Y.O./N	O amêne	O ameyêne	-	Wı tersên	O şiyê	O ameyên
3.Y.O/M	A amêne	A nêameyêne	-	Ya tersên	A şiyê	A ameyên
1.Z.O.	Ma amêne	Ma nêameyêne	Ma... omên	Ma tersên	Ma şiyê	Ma ameyên
2.Z.O.	Şima amêne	Şima ameyêne	Şima ... dên pêr	Şima tersên	Şima şiyê	Şima ameyên
3.Z.O.	Ê amêne	Ê nêameyêne	-	Yi tersên	Ê şiyê	Ê ameyên

Tablo 43: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Vengın Qediyeno

²⁰⁸ Çem, r. 156.

²⁰⁹ Gündüz, r. 248

²¹⁰ Beki, r. 96.

²¹¹ Turgut, r. 121

²¹² Pamukçu, r. 324.

QISIMÊ YOYIN

LETEYÊ ÇARIN

4.WEXTO İSTİQBAL

Qey inê wexti nameyi *Demo Ameyox*²¹³ *Demewo Biroki*,²¹⁴ *Dema Omayı*,²¹⁵ ameyi şıxulyayış. Wexto istiqbal zi zê wextê inkayını pê partikel yeno ramotış. Fail ra pey partikela wexti yena, ay ra pey kokê wextê hira ê fiili yeno u pê wesıla şexısı girotiş ancıyayışê fiili tamam beno.

Derheqê wextê istiqbali u inê wexti dı ancıyayışê fiili dı ixtilaf esto. Goreyê Deniz Gündüzi, wexto istiqbal miyanê Zazayan dı teyna fekê Siwerek dı şıxulyeno u heme fekanê binan dı antişê wextê hirayi, wextê inkayını u wextê istiqbali zêpi yo.²¹⁶ Gündüz, qey wextê isitkbali partikela *-do* şıxulneno.

Goreyê Munzur Çemi, fekê zıme dı wextê istiqbali dı antişê fiili 2 qeyde beno. Qeydeyo verin zê wextê hirayi yo. Xura ıno form fekê zıme dı formanê wextê inkayını ra zi yo form o.²¹⁷ Formê dıyın dı partikela wextê istiqbali reyna partikela wextê inkayını *-yo ya*, labelê itya dı fiil bedilyeno. Fiil pê formê emiri şıxulyeno u wesıla şexıs zi niyena peyniya cı wa.²¹⁸ Harun Turgut wextê hirayi u wextê istiqbali eyni form dı anceno.²¹⁹

Abdulaziz Beki wextê hirayi u wextê istiqbali yobinan ra nızd vineno, labelê her wexti, yo wexto xuser qebul keno.²²⁰ Goreyê Bekiyi qey wextê istiqbali 4 partikeli (*-do, -go, -o, -ıg*) şıxulyeni.²²¹ Fahri Pamukçu zi wextê inkayını, wextê hirayi u wextê istiqbali ciya ciya qebul keno. Pamukçu, qey wextê istiqbali partikela *-do* şıxulneno. Labelê partikeli ki cor dı qey wextê istiqbali şıxulyayi bê inan tor tay dınê partikeli wextê istiqbali esti.

²¹³ Çem, r. 150.

²¹⁴ Pamukçu, r. 298.

²¹⁵ Beki, r. 97.

²¹⁶ Gündüz, r. 216.

²¹⁷ Çem, r. 150.

²¹⁸ Çem, r. 151.

²¹⁹ Turgut, r. 104

²²⁰ Beki, r. 97.

²²¹ Beki, r. 98.

Înan ra yo, partikela *-ke* ya u mıntıqaya Modan dı şıxulyena. Ê diyın zi partikela *-ko* ya u bınateyê Çolig u Diyarbekır dı şıxulyena. Feqet xebatanê gramerê Zazaki dı heta eyro ca mı 2 partikelan nêdıyayo. Eger ma hemın bianci piser Zazaki dı partikelanê wextê istiqbali hına tablokerdı ş beno mumkun.

Siwerek	Diyarbekır	Çolig	Çolig/Diyarbekır	Modan	Dersim
do	go	‘g/ıg	ko	ke	yo/o

Tablo 44: Partikeli Wextê İstiqbali

4.1. Wexto İstiqbal Dı Antışê Fiilan

Wexto istiqbal çar tabloyan dı kritik biyo.

4.1.1. Fiil Bı Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Tabloyê çoras u pancın dı qey wextê istiqbali ramotış sutuna yoyın dı partikela *-yo* şıxulyaya. Teyna rêza verin dı partikela *-o* şıxulyaya. Sutunanê diyın u pancın dı partikela *-do* şıxulyaya. Sutuna pancın dı yo istisna esta. Rêza newın dı partikel formê *-dê* dı şıxulyaya. Sutuna hiriyn dı partikela *-g* şıxulyaya. Ina sutun dı zi partikel biistisna rêza yoyın dı *-ıg* şıxulyaya. Sutuna çarın dı fiil formê wextê hirayi dı ancıyayo. Nuştog wextê hirayi u wextê istiqbali eyni form dı qebul keno.

	Çem ²²²	Gündüz ²²³	Beki ²²⁴	Turgut ²²⁵	Pamukçu ²²⁶	Teklifê Ma
1.Y.O/N	Ezo	Ez do	Ezıg	Ez	Ez do bura	Ez do
1.Y.O/M	biwanî	bîyara	bınusi	tersneno		bıwano
				Ez		Ez do
				tersnena		bıwana
2.Y.O/N	Ti yo	Ti do	Tıg	Tı	Tu do bûrê	Tı do bıwani
	biwanê	biwerî	bınusi	tersneni		
2.Y.O/M	-	Ti do	-	Tı	-	Tı do bıwana
		biwera		tersnena		
3.Y.O/N	O yo	O do	Wu-g	Wı	O do bûro	O do bıwano
	biwano	bibero	bınuso	tersnenu		
3.Y.O/M	A yo	A do	Ya-g	Ya	A do bûro	A do bıwana
	biwano	biwera	bınuso	tersnena		

²²² Çem, r. 151.

²²³ Gündüz, r. 212, 216.

²²⁴ Beki, r. 99.

²²⁵ Turgut, r. 105.

²²⁶ Pamukçu, r. 298.

1.Z.O.	Ma yo biwanîm e	Ma do bikerîme	Mag bînsi	Ma tersneni	Ma do bûm	Ma do bîwani
2.Z.O.	Şima yo biwanê	Şima do bîyarî	Şimag bînsi	Şima tersneni	Şima do bûrê	Şima do bîwani
3.Z.O.	Ê yo biwanên e	Ê do bîyarî	Yii-g vîrazi	Yi tersneni	Ê dê wûnenê ²²⁷	Ê do bîwani

Tablo 45: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Bêveng Qediyeno

4.1.2. Fiil B1 Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengin a

Sutuna çarın ê tabloyê çoras u şexşın dî fiilê ardışi şixulyayo. Fiil formê wextê hirayi dî anciyayo.

	M.Çem	D.Gündüz	A.Beki	H.Turgut ²²⁸	F.Pamukçu	Teklîfê Ma
1.Y.O/N				Ez un(o)		Ez do bîdo
1.Y.O/M	-	-	-	Ez un(a)	-	Ez do bîda
2.Y.O/N	-	-	-	T1 uni	-	T1 do bîdi
2.Y.O/M	-	-	-	T1 una	-	T1 do bîda
3.Y.O/N	-	-	-	W1 unu	-	O do bîdo
3.Y.O/M	-	-	-	Ya una	-	A do bîda
1.Z.O.	-	-	-	Ma uni	-	Ma do bîdi
2.Z.O.	-	-	-	Şima uni	-	Şima do bîdi
3.Z.O.	-	-	-	Yi uni	-	Ê do bîdi

Tablo 46: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Vengin Qediyeno

4.1.3. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Tabloyê çoras u hotın dî fail ra pey partikela wextê istiqbali ameya u dîma fiili pê wesîla şexşî anciyayi. Teyna sutuna çarın dî fiil zê wextê hirayi anciyayo. Rêza newın ê sutuna pancın ê tabloyê çoras u pancın dî partikela wextê istiqbali formê -dê

²²⁷ Tabloyê 45ın dî sutuna pancın dî qey şexşî zafomarê hiriyn “Ê dê wûnenê” nuştö. Nuştîşê fiilê ina cumle dî yew geleti êsena. Nuştögi antîşanê binan dî formê bûr+wesîla şexşî şixulnayi, labelê itya dî hem herfa -û zêd êsena hem zi fiil formê wextê hirayi dî ameyo antîş. Xura nuştöxi yona mewzu dî eyne fiil cumleya “Ê dê bûrê bê” dî zê formê wextê istiqbali şixulnawo. r.301.

²²⁸ Turgut, r. 105-106.

dı şıxulya bi; labelê tabloyê çoras u hotın dı eyın ca dı partikel formê *-do* dı şıxulyaya.

	Çem ²²⁹	Gündüz ²³⁰	Beki ²³¹	Turgut ²³²	Pamukçu ²³³	Teklîfê Ma
1.Y.O/N	Ezo bêrî	Ez do bêra	-	Ez terseno	Ez do şıra	Ez do bîterso
1.Y.O/M				Ez tersena		Ez do bîtersa
2.Y.O/N	Ti yo bêrê	Ti do bêrî	-	Tı terseni	Tu do şırê	Tı do bîtersi
2.Y.O/M	-	Ti do bêra	-	Tı tersena	-	Tı do bîtersa
3.Y.O/N	O yo bêro	O do bêro	Wu-g bêro	Wı terseno	O do şıro	O do bîterso
3.Y.O/M	A yo bêro	A do bêra	-	Ya tersena	A do şıro	A do bîtersa
1.Z.O.	Ma yo bêrîme	Ma do şorî	-	Ma terseni	Ma do şım	Ma do bîtersi
2.Z.O.	Şıma yo bêrê	Şıma do şorî	-	Şıma terseni	Şıma do şırê	Şıma do bîtersi
3.Z.O.	Ê yo bêrê	Ê do şorî	-	Yi terseni	Ê do şırê	Ê do bîtersi

Tablo 47: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno

4.1.4. Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyın a Fiili Vengın a

Tabloyê çoras u heştın dı teyna sutuna pancın dı misali estî. İtya dı fiili *bıyayişi* şıxulyayo. Kokê fiili *-bı* yo. Labelê itya dı herfa vengına peyın kota u wesıla şexısı herında ay girota. Bı ino qeyde fiil anciyayo.

	Çem	Gündüz	Beki	Turgut	Pamukçu ²³⁴	Teklîfê Ma
1.Y.O/N	-	-	-	-	Ez do bıba nêweş	Ez do bıveciyo
1.Y.O/M				-	-	Ez do bıveciya
2.Y.O/N	-	-	-	-	Tu dê bıbê nêweş	Tı do bıveciyi
2.Y.O/M	-	-	-	-	-	Tı do bıveciya
3.Y.O/N	-	-		-	O do bıbo nêweş	O do bıveciyo

²²⁹ Çem, r. 151.

²³⁰ Gündüz, r. 212.

²³¹ Beki, r. 99.

²³² Turgut, r. 104.

²³³ Pamukçu, r. 298.

²³⁴ Pamukçu, r. 252.

3.Y.O/M	-	-	-	-	A do bîbo nêweş	A do biveciya
1.Z.O.	-	-	-	-	Ma do bîbim nêweş	Ma do biveciyi
2.Z.O.	-	-	-	-	Şîma do bîbê nêweş	Şîma do biveciyi
3.Z.O.	-	-	-	-	Ê do bîbê nêweş	Ê do biveciyi

Tablo 48: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Vengin Qediyeno

4.2. Hikayeya Wextê İstiqbali

Qey inî wexti ramotîş zi faili ra pey partikela wextê istiqbali şixulyena. Partikel ra pey partikela emîri *-bî*, dîma kokê wextê viyerteyê fiili u iney ra pey zi wesîla hikaye *-êne/-ênî/-ên* yena.

4.2.1. Hikayeya Wextê İstiqbali Dî Antîşê Fiilan

Hikayeya wextê istiqbali çar tabloyan dî ameya kritikkerdiş.

4.2.1.1. Fiil Bî Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Tabloyê çoras u newîn dî bê sutuna çarîn heme sutunan dî faili ra pey partikela wextê istiqbali ameya -sutuna yoyîn dî *-yo*, ê dîyîn dî *-do* ê hiriyyîn dî zi *-g-* ay ra pey wesîla emîri *-bî* ameya, dîma kokê wextê viyerteyê fiili u peynî dî zi wesîla hikaye ameya. Teyna sutuna çarîn dî fiil formê hikayeya wextê hirayî dî anciyayo. Rêza verin a sutuna yoyîn dî hîna esêno ki herfa bêvenga partikel cî ra kota, faili teyna *-o* girota.

	Çem ²³⁵	Gündüz ²³⁶	Bekî ²³⁷	Turgut ²³⁸	F.Pamukçu	Teklîfê Ma
1.Y.O	Mîno biwendêne	Mî do bideştêne	Mî g bîwendên	Mî ardênî	-	Mî do bideştên
2.Y.O	To yo biwendêne	To do bideştêne	Tu g bîwendên	-	-	Tu do bideştên
3.Y.O./N	Ê yo biwendêne		Yî g bîwendên	-	-	Ey do bideştên
3.Y.O/M	A yo biwendêne	Aye do bideştêne	Yê g bîwendên	-	-	Ay do bideştên
1.Z.O.	Ma yo biwendêne		Ma g bîwendên	-	-	Ma do bideştên

²³⁵ Çem, r. 158.

²³⁶ Gündüz, r. 256.

²³⁷ Bekî, r. 119.

²³⁸ Turgut, r. 123.

2.Z.O.	Şima yo biwendêne	Şima do bideştêne	Şima g bıwendên	-	-	Şima do bideştên
3.Z.O.	Înano biwendêne	Înan do bideştêne	Yini g bıwendên	-	-	Înan do bideştên

Tablo 49: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Bêveng Qediyeno

4.2.1.2. Fiil B1 Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a

Sutuna dıym ê tabloyê pancasın dı hikâyeya wextê istiqbali, çarçiwaya qeyde dı anciyaya. Sutuna çarın dı fiil formê hikayeya wextê hirayi dı anciyayo.

	Çem	Gündüz ²³⁹	Beki	Turgut ²⁴⁰	Pamukçu	Teklîfê Ma
1.Y.O	-	-	-	Mı tersnêni	-	Mı do bıdayên
2.Y.O	-	-	-	-	-	Tu do bıdayên
3.Y.O./N	-	Ey do bıdayêne	-	-	-	Ey do bıdayên
3.Y.O./M	-	Aye do bıdayêne	-	-	-	Ay do bıdayên
1.Z.O.	-	-	-	-	-	Ma do bıdayên
2.Z.O.	-	-	-	-	-	Şima do bıdayên
3.Z.O.	-	Înan do bıdayên	-	-	-	Înan do bıdayên

Tablo 50: Fiil B1 Obje yo u Pê Herfa Vengın Qediyeno

4.2.1.3.Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Bêveng a

Sutuna dıym ê tabloyê pancas u yoyın dı faili ra pey partikela wextê istiqbali ameya, dıma wesıla emiri verniya kokê viyerteyê fiili dı şixulyaya u anciyayişê fiili pê wesıla hikaye tamam biyo.

Sutuna çarın dı fiil formê hikayeya wextê hirayi dı anciyayo. Qey wesıla hikayeya wextê hirayi ramotiş zi wesıla *-ên* şixulyaya. Ze ku rêza verin a sutuna çarın a tabloyê pancasın dı zi êseno, eyni nuştoği qey hikayeya wexti ramotiş wesıla *-ên* şixulnawa.

²³⁹ Gündüz, r. 257.

²⁴⁰ Turgut, r. 122.

	Çem	Gündüz ²⁴¹	Beki	Turgut ²⁴²	Pamukçu	Teklîfê Ma
1.Y.O	-	Ez do bikewtêne ra	-	Ez vîndertên	-	Ez do bîvîndertên
2.Y.O	-	Tî do nêkewtêne ra	-	Tî vîndertên	-	Tî do bîvîndertên
3.Y.O/N	-	O do bikewtêne ra	-	Wî vîndertên	-	O do bîvîndertên
3.Y.O/M	-	A do bikewtêne ra	-	Ya vîndertên	-	A do bîvîndertên
1.Z.O.	-	Ma do nêkewtêne ra	-	Ma vîndetên	-	Ma do bîvîndertên
2.Z.O.	-	Şîma do bikewtêne ra	-	Şîma vîndertên	-	Şîma do bîvîndertên
3.Z.O.	-	Ê do bikewtêne ra	-	Yî vîndetên	-	Ê do bîvîndertên

Tablo 51: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Bêveng Qediyeno

4.2.1.4.Fiil Bê Obje yo u Herfa Peyin a Fiili Vengın a

Tabloyê pancas u diyin dı qey wextê istiqbali sutuna yoyin dı partikela *-yo*, sutuna diyin dı partikela *-do*, sutuna hiriyin dı zi partikela *-g* şıxulyaya. Sutuna çarın dı fiil formê hikayeya wextê hirayi dı ancıyayo.

Sutunanê yoyin u diyin dı fiilê ameyişî şıxulyayo. Sutuna yoyin dı binateyê wesıla emırî u kokê fiili dı herfa miyanci *-y* şıxulyaya, labelê sutuna diyin dı herfa miyanci nêşıxulyaya.

Sutuna hiriyin dı ancıyayişê fiilan dı timiyonêki êsena. Fiili *şiyayiş* u *ameyiş* formanê *bışin* u *bumên* dı ancıyayi. Herında inan dı formanê *bışiyên* u *biameyên* şıxulnayiş hetê qeydeyi ra bınêna munasib êsena.

	Çem ²⁴³	Gündüz ²⁴⁴	Beki ²⁴⁵	Turgut ²⁴⁶	Pamukçu	Teklîfê Ma
1.Y.O	Ezo bîyamêne	Ez do biameyêne	Ezı g bışin	Ez tersênı	-	Ez do biameyên

²⁴¹ Gündüz, r. 255

²⁴² Turgut, r. 123

²⁴³ Çem, r. 159.

²⁴⁴ Gündüz, r. 255.

²⁴⁵ Beki, r. 100.

²⁴⁶ Turgut, r. 122.

2.Y.O	Ti yo bîyamêne	Ti do biameyêne	-	Tı tersênı	-	Tı do biameyên
3.Y.O./N	O yo bîyamêne	O do biameyêne	Wu g bumên	Wı tersênı	-	O do biameyên
3.Y.O/M	A yo bîyamêne	A do biameyêne	-	Ya tersênı	-	A do biameyên
1.Z.O.	Ma yo bîyamêne	Ma do biameyêne	Ma g bışın	Ma tersênı	-	Ma do biameyên
2.Z.O.	Şıma yo bîyamêne	Şıma do biameyêne	-	Şıma tersênı	-	Şıma do biameyên
3.Z.O.	Ê yo bîyamêne	Ê do biameyêne	-	Yi tersênı	-	Ê do biameyên

Tablo 52: Fiil Obje Nêgeno u Pê Herfa Vengın Qediyeno

VATEYO PEYÎN

Ina xebat dı hiri diyalektanê Zazaki dı şıxulyayışê wextan ame tiveranayış. Miyanê diyalektan dı muşterekiyi u ferqi ameyi tesbitkerdış. Goreyê têkî nuştogân wexto hira u wexto inkayın eyni form dı anciyeni. La ze ku ina xebat dı êseno ini wexti heme diyalektan dı ciya şıxulyayi. Hetu bin ra derheqê wextê istiqbali dı zi munaqaşayêka hınayin esta. Reyna ino tez dı ma ra êseno ino wext zi heme diyalektan dı esto.

Ge ge eyni diyalekt dı zi ferqi esti. Mesela diyalekta merkez dı goreyê Harun Turguti wexto istiqbal çin o; labelê goreyê Abdulaziz Bekiyi ino wext esto. Reyna diyalekta zımeysi dı goreyê Deniz Gündüzi wexto inkayın çin o; feqet goreyê Munzur Çemi ino wext esto.

Zazaki dı nêrti-mayti zi esasanê pılanê zıwani ra yi. Miyanê diyalektan dı ino mewzu dı zi ferq esto. Itya dı zi eger qeydeyê zıwani rê diqet bıbo safıbiyayışê mesela bınêna beno rehet.

Yona mewzuyo muhim diyalektan dı kotışê herfan o. Elbet zıwanê qıseykerdışi dı zıwan qey şeniki tesaruf keno, herfan fineno. La nuştış dı ini vengani ramotış qey tesbitê qeydeyan muhim o. Herfî ki zıwanê qıseykerdışi dı koni nuştış dı bınusiysi, miyanê diyalektan dı ferqêko pil wera dıyeno.

Ina xebat, hem qey tesbitê wexti, hem zi qey anciyayışê fiili muhimiya referansi mojnena ma. Eger referans bê Zazaki yona zıwan bo, tesbitê qeydeyan beno zor. Gramerê yo zıwani goreyê gramerê yona zıwani nuştış, bêşik beno sebebê xetayanê pılan. Labelê eger referans bı xu zıwanê Zazaki bo hem tesbitê wextan hem zi tesbitê qeydeyan beno rehet.

Serranê peyinan dı derheqê gramerê Zazaki dı xebati muhimi biyi. Labelê hema kêmasiysi esti. Kêmasiya pil, kêmasiya zıwanê muştereki ya. Eger xebatan dı matematikê zıwani rê diqet bıbo ini kêmasiyan ra bınêna lez xelısyayış beno mumkun.

BİBLİYOGRAFYA

- Aslanoğulları, Mehmet, “Lerch’in Zazaki Derlemelerinin Çevrim Yazımı ve Türlerine Göre Sözcüklerin Tahlili”, *Enstituya Zıwananê Ganiyan ê Universiteya Bingöli*, 2014. (Tezê Masteri)
- Asmêno Bêwayir, “Zazaca’da -ê Ünlüsünün Kullanımı ve Yazım Hataları”, *Çime*, Omar:4, 2006, r. 24-31.
- Beki, Abdulaziz, *Gramêr Zon Zazaki*, Neşirxaneyê Universiteya Bingöli, İstanbul 2015.
- Çem, Munzur, *Türkçe Açıklamalı Kirmancca (Zazaca) Gramer*, Deng Yayınları, Neşirê 2., İstanbul 2013.
- Çiftci, Hasan, *Uygulamalı Farsça Grameri*, Eser Ofset Basın Yayın Mat., Neşirê 2., Erzurum 2013.
- Gültekin, Sebahattin, *Ro Ser Zarawayê Kirmancki Xebata Grameri*, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2010.
- Gündüz, Deniz, *Türkçe Açıklamalı Kirmancca/Zazaca Dil Dersleri*, Vate Yayınları, Neşirê 3., İstanbul 2013.
- Jacobson, C. M., *Rastmustena Zonê Ma - Zazaca Yazım Klavuzu*, Tij Yayınları, İstanbul 2001.
- _____, *Zazaca Okuma Yazma El Kitabı*, Tij Yayınları, İstanbul 1999.
- Keskin, Mesut, “Zaza Dili”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Serr:1, Cild:1, Omar:1, 2015, r.93-114.
- Lerch, Peter, *Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer*, Leopold Voss, Leipzig 1857-1858.
- Lezgîn, Roşan, *Dersê Ziwanî*, Roşna Yayınları, Diyarbakır 2012.
- Malmîsanij, M., “Dimilkî De Lêkerê Hevdudanî”, *Hêvî*, Omar:1, Paris 1983, r.67-82.
- _____, “Dimilkî Miyan Di Ciyaya Vatişan”, *Hêvî*, Omar:2, Paris 1984, r.86-103.
- _____, *Kurmancca ile Karşılaştırmalı Kirmancca (Zazaca) Dilbilgisi*, Vate Yayınları, İstanbul 2015.

_____, *Kürtçe'de Ses Değişimi*, Vate Yayınları, İstanbul 2013.

Oğur, Serkan, *Farsça-Zazaca-Kurmancca Mukayeseli-Gramer ve Temel Sözlük*, Yazılama Yayınları, İstanbul 2014.

_____, *Zazakî/Kirmanckî Destûr (Gramer) Be Qesey Kerdênê*, Yazılama Yayınları, İstanbul 2014.

Pamukçu, Fahri, *Gıramerê Zazaki/Zıwanrêznayî*, Tij Yayınları, İstanbul 2001.

Paul, Ludwig, *Zazaki: Grammatik und Versuch einer Dialektologie*, Reichert Verlag, Wiesbaden 1998.

Selcan, Zülfü, *Grammatik der Zaza-Sprache: Nord-Dialekt (Dersim-Dialekt)*, Wissenschaft & Technik Verlag, Berlin 1998.

Todd, Terry Lynn, *A Grammar of Dimili*, University of Michigan, Michigan 1985.

Turgut, Harun, *Türkçe Açıklamalı Zazaca Dilbilgisi*, Tij Yayınları, İstanbul 2009.

Varol, Murat, “Cumhuriyetten Günümüze Zazaca’nın Eğitim Faaliyetleri İçerisindeki Durumu”, *Turkish Studies*, Cild:10/3, 2015, r. 1069-1078.

Veroj, Seid, *Veracêkerdena Gramerê Zazakî û Kurmancî/Hevberkirina Gramera Zazakî û Kurmancî*, Ava Yayınları, İstanbul 2014.

Zerteng, Pankisar, “Zazakiyê Ezirgani û Dıyarbekır”, *Tirêj*, Omar:3,1980, r.7-15.